
**Procés de feudalització: anàlisi de la
conflictivitat en la gestió del domini
de Vilabertran. Segle XII⁽¹⁾**

Per JOAN GISPert I RICARDO



La fundació de la canònica de Santa Maria de Vilabertran s'inscriu en el procés de reforma endegat per l'Església catalana en el segle XI, a l'igual que succeeix a la resta de l'Occident europeu. També, s'inscriu en un moment cabdal per a la història dels comtats catalans, atès que ens trobem en ple procés de feudalització de la societat.

El nostre estudi se centra en l'anàlisi dels plets sorgits entre la canònica i la petita noblesa local entorn la gestió del domini canonical. Aquesta anàlisi ens ha de portar, d'una banda, a veure el resultat del procés de feudalització, específicament la fallida del sistema judicial, i quins són els nous mecanismes que regulen aquest tipus de conflictes. D'altra banda, la conflictivitat creixent en la zona estudiada ens ha de permetre copsar, en l'evolució del propi domini, quins són els trets característics d'aquest i com es conforma la nova estructura social, econòmica i política.⁽²⁾

1. Aquest article és un extracte del treball d'iniciació a la recerca que, en el marc del programa de doctorat en història, va ser presentat el setembre de 1996 a la Universitat Pompeu Fabra-Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives amb el títol *Conflictes i resolucions judicials en la gestió del domini de la canònica de Santa Maria de Vilabertran. Segle XII*.

Vull agrair molt especialment els suggeriments i el suport del meu director de recerca, el Dr. Josep M. Salrach i Marès.

2. A Catalunya no s'han portat a terme, de manera exhaustiva, estudis d'aquests tipus sobre el conflicte i el sistema de justícia medieval.

Ha estat Josep M. Salrach un dels pocs historiadors que ha tractat aquest tema. Així, cal destacar els seus diferents estudis sobre la documentació del cartolari de Sant Cugat del Vallès, a través del qual ha estudiat d'una banda, la formació del domini d'aquest monestir i les formes de defensa del patrimoni, i de l'altra, la conflictivitat en aquest procés, reflex dels canvis estructurals en la societat catalana. Especialment vegeu, entre d'altres, SALRACH, Josep M.- "Formació, organització i defensa del domini de Sant Cugat en els segles X-XII, *Acta Historica et Archaeologica Medievalia*, núm. 13. Barcelona, Universitat de Barcelona: Dept. d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 1992. pàgs. 127-171; "Agressions senyorials i resistències pageses en el procés de feudalització (segles IX-XII)", *Revoltes Populars contra el poder de l'estat. Jornades de Debat, Centre de Lectura de Reus, 18-20 d'octubre de 1990. Barcelona, Generalitat de Catalunya: Departament de Cultura, 1992. Pàgs. 11-29.*

Principalment però, i pel tema que ens ocupa, Salrach ha tractat el tema de la conflictivitat com a tal en el seu article, no publicat fins al moment, "*Multa placita et contenciones: conflictos de los siglos X-XII en el cartulario de Sant Cugat del Vallés*", (*en premsa*), 47 pàgs., en el qual a través de l'anàlisi dels documents referents a plets continguts en el cartolari de Sant Cugat pretén

La instauració del règim feudal es produeix en la societat catalana en un període molt curt de temps, entre 1030/40 i 1060 aproximadament.⁽³⁾ Podem entendre la forta convulsió que això suposa per a les estructures tradicionals.

Els elements clau per a aquest canvi en les estructures socials i polítiques són, al nostre entendre, l'esfondrament de l'autoritat pública i el sorgiment d'unes classes intermèdies sorgides del si de la pròpia població camperola que actuen en favor de la noblesa, tot canalitzant els beneficis de les forces productives, els pagesos, i rebent com a pagament pels seus serveis feus, antigues terres de caràcter públic, sobre les quals obtenir beneficis en forma de rendes.⁽⁴⁾

L'increment de la producció, des d'anys enrere, comporta l'enriquiment d'uns pocs amb el consegüent enfrontament entre nobles, i entre nobles i pagesos, per l'apropiació dels beneficis del creixement. La crisi que sorgeix d'aquest fet provoca l'adveniment del feudalisme. La societat és plenament feudal quan la noblesa se sotmet a la primacia del comte en

(...) que s'arribi a un millor coneixement del procés de feudalització, tot estudiant la conflictivitat i les formes de solució dels conflictes, els quals ens mostren les disfuncions o no del sistema.

Altres autors han tractat el tema de la conflictivitat des de punts de vista molt concrets. Així, per exemple, Thomas N. Bisson ha analitzat els moviments de resistència a les violències dels poderosos de les comunitats pageses sota domini reial (BISSON, Thomas N.- "The crisis of the Catalanian franchises (1150-1200)", *Estudi General*, 5-6. Girona, 1986-86. Pàgs. 153-172. Recentment ha aparegut una obra que recull els principals articles de Bisson referents al segle XII català: BISSEON, Thomas N.- *L'impuls de Catalunya. L'època dels primers comtes-reis (1140-1225)*. Vic, Eumo Editorial, 1997.). Blanca Garí ha analitzat les relacions entre senyors i vassalls a través de l'estudi d'un conjunt de *querimoniae* (GARÍ, Blanca.- "*Las querimoniae* feudales en la documentación catalana del siglo XII (1131-1178)", *Acta Historica et Archaeologica Medievalia*, 5. Barcelona, Universitat de Barcelona: Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 1984. Pàgs. 7-49). No hem d'oblidar però, les aportacions fetes sobre el tema pel mateix Bonnassie en la seva obra de la Catalunya de fa mil anys. En aquesta important obra, l'autor tracta la temàtica de l'esfondrament de les estructures judicials prefeudals i com aquestes són substituïdes per una nova estructura, que reflecteix el nou ordenament social (BONNASSIE, Pierre.- *Catalunya mil anys enrera (Segles X-XI)*. 2 Vols. Barcelona, Edicions 62, 1979).

3. Pel que fa a les diferents perioditzacions del procés de feudalització de les societats de l'occident europeu proposades per diferents autors, i també per a veure l'anàlisi de models d'estructures de tipus feudal d'altres contrades de la conca mediterrània, és interessant fer-se ressò de l'obra presentada per Reyna Pastor, *Estructuras feudales y feudalismo en el mundo mediterráneo*. Barcelona, Ed. Crítica, 1984, que correspon al col·loqui que amb el mateix títol es va celebrar a Roma l'any 1978.

Pierre Bonnassie, per exemple, analitza la cronologia per tal de veure que no a totes les zones de l'occident europeu el procés de feudalització succeeix al mateix temps. A la vegada, fa una valoració dels estudis fets en els darrers anys, tot indicant les diferències que, per concepte i cronologia, es donen en els estudis del món feudal.

4. Confronteu amb l'exposat per Pierre Bonnassie en el Col·loqui organitzat pel Col·legi Universitari de Girona l'any 1985, *La formació i expansió del feudalisme català*, l'article del qual ha estat traduït recentment en una compilació d'articles, publicats en el darrer decenni i que giren entorn del pas de l'esclavisme al feudalisme, un dels eixos centrals del pensament de Bonnassie. Vegeu així, BONNASSIE, Pierre.- *Sobre la formación del feudalismo catalán y su primera expansión (hasta c. 1150)*, a *Del esclavismo al feudalismo en Europa occidental*. Barcelona, Ed. Crítica, 1993. pàgs. 197-219.

el teixit de l'estructura feudal rebent, a canvi, els drets i deures sobre els camperols lliures.⁽⁵⁾

En aquest canvi estructural sofert per la societat catalana en el decurs dels segles XI i XII s'ha d'inserir de forma notable el procés d'esfondrament de les estructures jurídiques tradicionals. El procés de feudalització de la societat catalana no ha provocat només un afebliment del poder públic amb el consegüent augment de les violències, anomenades feudals, sinó que, i juntament amb això, el sistema judicial coneix un procés de degradació.⁽⁶⁾

En un llarg procés que va dels segles X al XII les relacions privades substitueixen les públiques, i la justícia pública es transforma en una justícia arbitral, emparada en el recolzament dels vassalls que depenen del poder de qui emana la justícia. Aquesta justícia s'integra, a pesar de mantenir certs aspectes formals de les antigues assemblees públiques —cerimonial, personal judicial, etc.—, en procediments privats de transacció i arbitratge i busca la negociació i el compromís.

Per tal de veure el resultat d'aquest procés, analitzem 124 documents referents a possibles conflictes relacionats amb la gestió del domini de Santa Maria de Vilabertran. Hem fet un buidatge de les dades dels pergamins conservats a l'Arxiu de la Biblioteca de Catalunya,⁽⁷⁾ 94 en total, utilitzant per a la resta els registres de Marquès⁽⁸⁾ pel que fa als pergamins conservats a l'Arxiu Diocesà de

5. Cal recordar quina és la situació política de Catalunya al llarg d'aquests anys? Ruptura de l'equilibri polític i social entre 1020 i 1060 atès que hi ha una fallida de l'autoritat comtal a l'haver usurpat l'aristocràcia els béns i drets públics, amb la coneguda revolta, juntament amb d'altres, de Mir Geribert, la postura dels partidaris de l'antic ordre encapçalats per la comtesa Ermessenda, i la posterior construcció de la monarquia feudal amb la figura del comte Ramon Berenguer I, que pactarà amb aquesta aristocràcia feudal el nou ordre polític en el qual el monarca serà el primer senyor feudal.

Vegeu BONNASSIE, Pierre.- Catalunya... *Op. Cit.*, en general tot el segon volum. També, SALRACH, Josep M.- *El procés de feudalització. Segles III-XII*. Vol II de la *Història de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar. Barcelona, Edicions 62, 1987. Especialment pàgs. 312-324.

6. Vegeu per a aquest procés de degradació del sistema judicial l'explicat per BONNASSIE, Pierre.- *Catalunya...*, especialment, pel que fa als antecedents al segle X, Vol. I, cap. II, pàgs. 160-176: *La Justícia Pública*; pel que fa a la situació canviant del segle XI, Vol. II, cap. IX, pàgs. 9-40: L'augment de les violències. En aquests capítols, Bonnassie explica com funcionava la justícia abans de la instauració del sistema feudal, que provocà l'esfondrament de les institucions jurídiques, i en quin marc de relacions s'inscriuen les noves estructures jurídiques i judicials. Cal que vegeu també, SALRACH, Josep M.- *El procés de...*, cap. VI, pàgs. 219-221 pel que fa a l'administració de justícia a l'època prefeudal i, en general, els capítols IX i X, pàgs. 289-324, per tal de veure la mutació de les estructures socials.

7. Barcelona, *Biblioteca de Catalunya*, Arxiu, Sèrie Pergamins. En inserir alguna referència documental d'aquest fons utilitzarem l'abreviatura BC seguida del número de pergami del document corresponent (Ex. BC, *Arxiu*, perg. núm. 9791).

8. MARQUÈS, Josep M.- *Scriptures de Vilabertran (968-1300)*. Figueres, Institut d'Estudis Empordanesos, 1995. Monografies Empordaneses, 1. En aquest estudi, l'autor presenta els registres dels documents del fons de Santa Maria de Vilabertran, entre els anys 968 i 1300, que es troben a la Biblioteca de Catalunya i a l'Arxiu Diocesà de Girona.

Per al període presentat Marquès resgesta 983 documents, els originals dels quals es troben a la Biblioteca de Catalunya, llevat de 275 que es troben en regest del segle XVIII a la mateixa Biblioteca, i 73 que procedeixen de l'Arxiu Diocesà de Girona.

Girona,⁽⁹⁾ 9 documents, i al mateix fons de l'Arxiu de la Biblioteca de Catalunya, obra del pare Pasqual,⁽¹⁰⁾ pel que fa als originals perduts, 21 documents.

Quina metodologia hem d'emprar per tal d'aconseguir els nostres objectius? Entenem que s'ha de fer un seguiment dels processos judicials, les sentències i les *definitiones*. Aquestes, també anomenades en la documentació, diferenciadament o bé de manera conjunta, *evacuationes*, *pacificationes*, *guerpitiones*, etc., són un document característic del s. XII i acostumen a representar el final d'un litigi amb la renúncia de les pretensions per part d'una de les parts a canvi, normalment, d'una compensació.

També les concòrdies són freqüents, encara que el seu nombre, comparat amb el de les *definitiones*, és molt reduït. Això sí, la informació que es pot extreure és molt més rica que la de les *definitiones*, que acostumen a ser documents molt breus.

Els litigis, que es resolien per via judicial o de forma, diguem-ne, amistosa, per negociació, conclouïen amb la redacció d'escriptures de definitio et evacuatio per les quals els perdedors renunciaven als béns o als drets que fins llavors havien reivindicat. La presència major o menor d'aquestes escriptures en un corpus documental pot ser presa com un indicatiu del clima de conflictivitat en la zona estudiada.⁽¹¹⁾

Bàsicament trobarem conflictes per béns i elements de transmissió hereditària. La canònica haurà de presentar plets quan els hereus d'algué que ha deixat un bé a la canònica no volen renunciar a l'esmentat bé. Serà normal trobar, també, litigis per drets sobre l'explotació de béns encara que, com diem, trobarem majoritàriament conflictes sobre béns arrels.

Segons Salrach,⁽¹²⁾ les *definitiones*, sentències i convinences, grup documental que podríem anomenar de *defensa del patrimoni*, tenen un interès especial per a l'estudi dels grups dominants de la societat feudal. L'abat del monestir ha de recórrer sovint a la justícia per tal de recomprar béns i drets alienats, tot negociant i pagant per aquest fet. Aquests documents ens mostraran també que aquest procés és propi del sistema feudal.

Per a Marquès,⁽¹³⁾ les *definitiones* representen per a la canònica els contractes onerosos més importants als que ha de fer front atès que amb elles transfereix una gran quantitat de diners i béns mobles a la noblesa.

(...) Marquès, en les pàgines introductòries, fa un resum de la tipologia documental de Vilabertran força interessant. El que més ens interessa destacar per a la nostra anàlisi és l'evolució de les *definitiones*, amb quina freqüència es presenten i què representa això en l'evolució de les estructures socials de la zona.

9. Girona, *Arxiu Diocesà de Girona*, Lligalls de Vilabertran. Indicarem l'abreviatura ADG seguida del número corresponent al document d'aquest fons (Ex. ADG, *Vilabertran*, perg. núm. 27).

10. Barcelona, *Biblioteca de Catalunya*, Manuscrit 729, Vol. III. (Pasqual, J.- *Sacra Cathaloniae antiquitatis monumenta*, Volum III). Indiquem el número de foli corresponent i si es tracta del vers o revers d'aquest (Ex. BC, Ms. 729, Pasqual, Vol. III, fol. 304v.).

11. SALRACH, Josep M.- *Formació...*, pàg. 151.

12. *Idem...*, Vegeu pàgs. 132-133.

13. MARQUÈS, Josep M.- *Esctiptures...*, pàgs. XXXIII-XXXVI.

La documentació ens ha de mostrar també quins són els nous mecanismes de l'administració de justícia, i si existeix encara un aparell públic que garanteixi aquesta.

Per Salrach,⁽¹⁴⁾ com també per a M. Isabel Alfonso,⁽¹⁵⁾ la gran majoria dels plets analitzats enfronten persones i famílies dels sectors alts de la societat feudal amb el monestir. Un punt interessant a retenir és que en la segona meitat del segle XII, quan augmenten els conflictes, augmenta també el nombre de membres de la petita i mitjana noblesa que protagonitzen els plets.

Per a portar a terme un estudi d'aquest tipus, Salrach creu que la solució passa per fer una anàlisi crítica de les fonts, amb una mostra significativa d'aquestes, fent els pertinents càlculs estadístics i seleccionant la informació, retenint la que sembla més significativa, fiable i convenient del tipus de font analitzada i del propòsit que es pretén.⁽¹⁶⁾

Així i seguint al mateix autor,⁽¹⁷⁾ els punts a tractar en l'anàlisi d'aquests tipus de fonts són: 1) a partir de les dates s'ha d'establir un ritme de la conflictivitat amb la finalitat d'identificar nivells o processos de major i menor alteració; 2) Reconstrucció del perfil social dels demandants i acusats, identificant llinatges i personatges de major rellevància; 3) Anàlisi dels béns i drets en litigi, fent especial esment del lèxic que s'utilitza en la documentació; 4) Raons per les quals un bé o dret està en disputa; 5) Observacions de la mecànica del plet: instàncies davant la qual es dirigeix la qüestió, proves, al·legacions i testimonis, formes de solució adoptades, etc.; 6) Caldria fer també, una anàlisi comparada amb treballs similars per tal d'arribar a conclusions més sòlides.

* * *

L'església de Santa Maria de Vilabertran és documentada l'any 974, i tot fa pensar que, en aquells temps, es trobava sota patronatge laic, a càrrec d'un clergue.⁽¹⁸⁾

14. SALRACH, Josep M.- *Multa placita...* (en premsa). Pàgs 9-22.

Així, aquest autor assenyala que el 70% dels individus que apareixen en els conflictes enfront Sant Cugat són membres de la noblesa, el 23% membres dels sectors mitjans, el 4% són camperols propietaris o tinentes i, el 3% són membres del clergat.

El que es troba a faltar en el cartulari, diu Salrach, són els conflictes entre l'abat, senyor territorial, i els seus tinentes sobre les obligacions econòmiques d'aquests. Són conflictes menors, és cert, i segurament es resolrien directament sense instàncies intermèdies i sense haver de posar-ho per escrit.

15. ALFONSO, M. Isabel.- "Resolución de disputas y prácticas judiciales en el Burgos medieval", *II Jornadas burgalesas de Historia*. Burgos, 1994. En aquest article, l'autora analitza les arrels historiogràfiques i la metodologia a seguir en l'estudi dels processos judicials medievals, tot estudiant un conjunt de plets dels segles XII-XIII del monestir d'Oña.

16. SALRACH, Josep M.- *Multa Placita...*, pàgs. 3-5.

17. *Idem...*, especialment pàgs. 6-7.

18. BC, *Arxiu*, perg. núm. 4572 (974 maig 1). Guidenella, dita Bonadona, i el seu fill donen *ad basilicam Sancte Marie Villa Bertrandi* els delmes i primícies dels alous que tenen als termes de Vilabertran i Vilatenim. Aquesta donació serviria per a il·luminar i servir la dita església.

Confronteu amb BELLVER, Ignasi.- *Creació i primera expansió d'una canònica regular: Santa Maria de Vilabertran al segle XI*. Barcelona, Universitat de Barcelona, 1985. (Tesi de llicenciatura inèdita). Pàgs. 40-41.

No és fins l'any 1069, un segle més tard, que se celebra l'acte de fundació de la canònica i es dota a la comunitat de clergues, que possiblement ja fa temps que hi conviuen, dels mitjans de subsistència necessaris per a la seva funció apostòlica.⁽¹⁹⁾

La creació de la canònica s'inscriu en el moviment general de reforma canonical que s'observa arreu de l'Occident europeu. Les noves fundacions, a Catalunya i al llarg dels anys 1060-1100, semblen donar resposta als problemes del clergat d'aquesta època.⁽²⁰⁾

Sembla clar que les relacions de la canònica amb la noblesa local són un element clau per tal d'entendre el paper d'un monestir com Vilabertran en el procés de feudalització de la societat. Si bé, d'una banda, sembla que els seus camins convergeixen, per l'altre sembla que el seu antagonisme és evident i que les lluites que es crearan entorn l'apropiació de quotes de poder són lògiques, a pesar que són els mateixos nobles els que, en un primer moment, han permès el creixement i evolució de la canònica. També és cert que la mateixa canònica deixa en mans de la noblesa la gestió de moltes de les rendes dels seus béns, la qual cosa pot portar que en generacions posteriors aquests béns siguin reivindicats com a propis per les famílies feudals. Així, si per un costat la canònica es caracteritza per la seva independència respecte dels poders laic i eclesiàstic, els lligams amb la noblesa feudal local seran molt forts, la qual dotarà i protegirà la canònica regular. En certa manera, sembla que una part de la noblesa local prefereix l'acostament a aquestes institucions que no pas als monestirs benedictins perquè oferien, possiblement, solucions diferents que s'adapten a les noves estructures socials i econòmiques feudals.⁽²¹⁾

19. Confronteu amb BELLVER, Ignasi.- *Creació...*, Capítol 3: La creació de la canònica, pàgs. 40-74, a on a part de documentar els inicis de l'església, analitza els factors que portaren a la fundació de Vilabertran com a canònica regular: el sorgiment d'un grup de clergues al voltant de Pere Rigall que pot respondre a un clima de resposta als problemes socials i eclesiàstics de l'època. Analitza també la conformació del grup canonical i el seu tipus de vida, encara que el més interessant per a nosaltres és l'acte de fundació en si, en la qual destaca el paper que hi jugà la petita noblesa local, la qual dotà el grup canonical d'una base immoble i moral prou important com per a permetre el seu funcionament i la seva futura expansió en la zona.

Ens hem de preguntar, juntament amb Bellver, si la confiança dipositada per la noblesa local en la canònica no és el resultat de l'adaptació d'aquest tipus de vida monàstica a les noves estructures socials i polítiques en expansió i consolidació.

20. La reforma gregoriana entra amb força als comtats de Girona, Besalú i Empúries-Peralada entre 1068 i 1077 a través dels sínodes celebrats a Girona. Evidentment, el moviment canonical a Girona s'inscriu en un procés més ampli de reforma que s'observa arreu de Catalunya al llarg dels segles X i XI. Confronteu amb BELLVER, Ignasi.- *Creació...*, pàgs. 6-9 sobre la reforma canonical en general i, pàgs. 16-21 sobre el moviment canonical a Catalunya. També, amb MASOLIVER, Alexandre.- "Els religiosos a Catalunya. 1600 anys d'història", *I Congrés d'Història de l'Església Catalana. Des dels orígens fins ara*. Solsona, 1993. 2 Vols, Vol I, pàgs. 435-497, especialment pel que respecta al moviment canonical a Catalunya pàgs. 449-451.

21. Bellver, Ignasi.- *Creació...*, pàgs. 64-72, a on analitza, a part del propi acte de la fundació de la canònica, la interrelació de les canòniques regulars amb la noblesa feudal a través de l'exemple de Vilabertran. Confronteu també amb MARQUÈS, Josep M.- *Scriptures...*, pàgs. XVII-XX. Vegeu també l'interessant article sobre el particular de TÓ, Lluís i BELLVER, Ignasi.- "La fundació de Santa Maria de Cervià i Santa Maria de Vilabertran en el context de

És per tant evident que en la formació d'un domini com el de Santa Maria de Vilabertran la necessitat de disposar, per part de la comunitat de clergues, d'uns recursos suficients per a la seva manutenció és fonamental. El ràpid creixement del domini, a través bàsicament de donacions, forneix la canònica de les rendes necessàries per al seu funcionament. En rebre esglésies i rendes eclesiàstiques, la canònica participa en la consolidació de la xarxa parroquial, recuperant esglésies que fins a aquest moment es troben en mans de laics i assegurant una major incidència de l'Església en el món rural.

Però, com diuen Tó i Bellver, Vilabertran, com Santa Maria de Cervià, basava el seu domini territorial en les tinències cedides als pagesos a canvi de censos.⁽²²⁾ Però, mentre el monestir benedictí organitzava el cobrament de rendes a través d'un grup de batlles, la canònica inclou en el seu patrimoni feus que detenten els membres de la noblesa local.⁽²³⁾

El domini de la canònica de Sta. Maria de Vilabertran és format, en un primer estadi, entre 1069 i 1076, a través d'adquisicions, bàsicament al llarg dels eixos Capmany/Espollà. Abans, però, els clergues van preocupar-se de la construcció de l'església i dependències que havien d'acollir a la comunitat en creixement.⁽²⁴⁾

(...) la societat feudal (1053-1069)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 29, 1987. Pàgs. 9-26, en el qual relacionen el vincle existent entre les fundacions de Santa Maria de Vilabertran i Santa Maria de Cervià, que és la intervenció d'una poderosa família que es convertiran en importants senyors feudals al llarg del segle XI, els Cervià.

22. TÓ, Lluís i BELLVER, Ignasi.- *La fundació...*, pàgs. 20-21.

23. Així, i en certa manera, el poder feudal i la canònica regular mostren una convergència d'interessos obtenint, ambdós, els seus pertinents beneficis. Els feudals detenten les rendes eclesiàstiques pel fet que els canonges regulars, en no poder administrar sobre el terreny els seus dominis per imperatiu del seu tipus de vida en comú, els concedeixen en feu (Confrontar amb BELLVER, Ignasi.- *Op. Cit...*, pàg. 132).

24. BELLVER, Ignasi.- *Creació...*, especialment pàgs. 94-171. Bellver analitza un període molt curt de temps, des de la formació del centre monàstic l'any 1069 fins al 1076, i això no el permet de poder donar una visió general de l'evolució del monestir en el si dels processos de canvi de la societat que l'envolta, tot donant hipòtesis a manera de conclusió sense poder endinsar-se en conclusions més fiables, deixant-les per a possibles futures investigacions.

El seu objectiu és donar una visió general del que significà el moviment de reforma canònica català en el context europeu; l'anàlisi de la creació i fundació de la comunitat de clergues com a resposta del clergat a les circumstàncies socials, polítiques i econòmiques del segle XI català, en íntima relació amb la noblesa local en la qual els canvis estructurals de poder tendien a consolidar-se, i; l'anàlisi de la primera fase d'expansió del domini canònic: vies d'expansió i objectius prioritaris de la comunitat. Les seves conclusions no poden ésser definitives ja que si, d'una banda, s'aprecia la creació del nucli central del domini (quasi exclusivament a través de donacions que forniaran la canònica de les rendes necessàries per al seu funcionament) i les vies per les quals s'expandirà en un futur, de l'altre no es veu en la documentació analitzada per Bellver la tasca organitzativa de la canònica i la cessió en feu de la percepció de les rendes a la noblesa local, la qual cosa insereix l'autor a tall d'hipòtesi. De fet, Bellver, a banda d'estudiar el que significà la reforma canònica a Catalunya i la formació del primer nucli de clergues de Vilabertran, el que fa és descriure la conformació del domini a través del que diuen els documents existents. La seva anàlisi la podríem considerar, bàsicament, d'introductòria a l'estudi del domini monàstic que, creiem, resta per fer. En definitiva, el seu estudi se centra molt més en la comunitat monacal, els seus orígens, que no pas en la formació i evolució del domini monàstic, amb la qual cosa és difícil que pugui posar en relació la mateixa evolució de la canònica amb els canvis socials i econòmics que tenen lloc durant aquests anys, i tan sols pot indicar alguns indicis a tall d'hipòtesi més general.

Pel que respecta als béns adquirits, són de tota mena, des de terres, vinyes i horts fins a esglésies parroquials, masos, alous diversos, etc.⁽²⁵⁾ S'ha de tenir present també, que hi ha una sèrie de deixes fetes a l'església de Santa Maria anteriors a la creació de la canònica i que, segurament, conformarien el patrimoni inicial d'aquesta.⁽²⁶⁾

Sobre tres zones estendria la canònica el seu domini: a) Volts de l'església i les seves dependències i, termes de Figueres, Vilatenim, Peralada i Cabanes; b) Via del Pertús (via Capmany) i Via Coll de Banyuls (via Espollà); i, c) També es troben adquisicions, força nombroses, fora d'aquestes dues primeres zones.

En la primera zona, li interessà consolidar ràpidament el seu patrimoni, que sembla estar constituït per terres i masos en ple rendiment, les quals proporcionen rendes i no necessiten inversions ni repobladors, tal com indica Bellver.⁽²⁷⁾ En la segona zona, corresponent a les vies de comunicació que porten al Rosselló, sembla que la presència de vinyes és més elevada que en la primera.⁽²⁸⁾ La tercera zona sembla correspondre a una via que aniria de les terres de l'interior del comtat de Besalú cap a la plana empordanesa, el mar i els Pirineus.⁽²⁹⁾

Aquesta zona d'influència s'entén si veiem Vilabertran com una cruïlla de camins a la plana empordanesa. Sembla que la canònica tingué un especial interès en expandir-se en zones que disposaven d'un bon sistema de comunicacions. Aquesta localització del patrimoni cenobític pot respondre a la pràctica d'hospitalitat agustiniana? Respon també a la creació d'una xarxa de petits mercats al llarg de les vies on s'aposta el poder de la canònica?⁽³⁰⁾

25. *Idem...*, pàgs. 99-132, a on Bellver analitza la composició dels béns adquirits per la canònica al llarg d'aquests primers anys des de la seva fundació. Bellver fa una anàlisi exhaustiva de la documentació, a més d'intentar interpretar els termes definits en la mateixa documentació: l'ambigüitat del terme *terra*, la importància de les vinyes, el concepte de mas com a unitat d'explotació, el moviment de restitució d'esglésies de mans del poder laic, són alguns dels elements més importants en l'anàlisi de la conformació del domini de Vilabertran efectuada per Bellver.

26. Hi ha 35 escriptures referents a Santa Maria de Vilabertran anteriors al document fundacional del grup de canonges regulars de l'any 1069, la majoria de les quals són donacions i vendes fetes a l'església i al grup de clergues que sembla que s'està formant al voltant de Pere Rigall. Se situen entre l'any 968 i el mateix 1069, i moltes d'elles són donacions del propi Pere Rigall i la seva família que deixen molts béns immobles a l'església de Santa Maria de Vilabertran. Confronteu amb MARQUÈS, Josep M.- *Op.Cit...*, docs. núms. 1 a 35, pàgs. 1-13.

27. BELLVER, Ignasi.- *Op.Cit...*, pàg. 139.

28. *Ídem...*, pàg. 140.

29. *Ídem...*, pàg. 140.

30. Al 1096 es troba una primera indicació sobre el mercat de Peralada i els beneficis que produïa (ADM, doc. 10085). Citat a TÓ, Lluís.- *L'evolució de les estructures familiars en els comtats de Girona, Besalú, Empúries-Peralada i Rosselló. (Segles X - principis del XIII)*. Tesi doctoral inèdita, dirigida pel Dr. Manuel Riu. Barcelona, Universitat de Barcelona, 1988. Ha aparegut recentment una edició revisada d'aquesta tesi: TÓ, Lluís.- *Família i hereu a la Catalunya Nord-oriental. (segles X-XII)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

Si analitzem la documentació de Vilabertran en un període més llarg com és el nostre cas, la qual cosa permet una millor seriació de les dades, observarem que la canònica obté béns d'arreu la plana empordanesa, inclòs fora d'aquests eixos presentats per Bellver.

Marquès,⁽³¹⁾ per la seva banda, presenta un quadre geogràfic-cronològic de les adquisicions territorials de la canònica fins a l'any 1129, observant-se en aquest que hi ha un nucli primerenc que és l'entorn immediat de la canònica (Vilabertran, Cabanes, Figueres, Peralada i Vilatenim), tal com veiem que ressaltava Bellver. Però, les adquisicions en d'altres indrets⁽³²⁾ són força importants sobretot en el tombant dels segles XI a XII, demostrant que els dominis de l'època medieval es caracteritzen per la seva dispersitat.

La localització de les possessions s'ha d'entendre, en part, per la geografia de les possessions de les famílies que donen les seves propietats a la canònica, la qual cosa ens porta a pensar que l'anàlisi de les relacions de la canònica amb les famílies feudals locals és de gran importància pel nostre interès de conèixer la conflictivitat en el domini. També, incideix en la geografia de les possessions de la canònica, la influència d'altres centres religiosos de la comarca (en el nostre cas destaquen Santa Maria de Roses i Sant Pere de Rodes, especialment) que fan que aquesta es limiti a una zona força localitzada.

La constitució inicial del domini es deu, i és un fet generalitzat a l'Europa medieval, a les donacions de particulars. La canònica també va comprar, però, altres béns i, una vegada conformada la base del seu patrimoni, es va dedicar a millorar l'administració d'aquest i, el que ens interessa a nosaltres, defensar-se dels intents del poder feudal d'apropiar-se dels mitjans de producció, la terra i els homes que la treballen.

No ho oblidem tampoc, la canònica obté al llarg d'aquests anys nombroses esglésies i parròquies sobre les quals té el dret de designació del capellà que ha de tenir cura de les ànimes, la qual cosa ens dóna idea de la importància del centre religiós quan detenta el poder ideològic i administratiu sobre la població del territori que domina. Però, com diu el mateix Bellver, el moviment de restitució de parròquies per part de l'Església no va significar una separació d'aquests béns del poder laic o feudal en el sentit que la seva explotació no podia ser portada a terme directament pels clergues, els quals, com ja hem vist, donen les rendes eclesiàstiques en feu a la noblesa.⁽³³⁾

31. MARQUÈS, Josep M.- *Op. Cit...*, pàgs. XXX-XXXII.

32. La rogalia distant és definida per Marquès pels termes de Santa Llogaia d'Àlguema, el Far, Garriguella, Llers, Pedret i Marzà, Pont de Molins, Rabós i Vilanant. I els altres indrets són Capmany, Cabanelles (Vilademires), Sant Pere Pescador i Vilamacolum, Borrassà, Biure, Maçanet, Montagut, Navata, Masarac, Darnius, Agullana i Cistella.

Confronteu a MARQUÈS, Josep M.- *Op. Cit...*, pàg. XXXI.

33. BELLVER, Ignasi.- *Op. Cit...*, pàg. 132.

El moviment de restitució de béns eclesiàstics no sempre es va fer d'una manera pacífica. Aquest moviment s'accentua a finals del segle XI i es consolida a la primera meitat del segle XII, amb la confirmació per part del papa Pasqual II de les esglésies adscrites a Vilabertran l'any 1116.

En aquest acte, es confirma a la canònica de Santa Maria de Vilabertran les seves possessions, consistents en les esglésies de Vilabertran, Sant Mateu de Vilademires, Sant Feliu de Guàrdia, Sant Feliu del Bac, Sant Pere dels Vilars, Sant Cebrià d'Arnera i Sant Cristófol de Bodinga (ADG, *Vilabertran*, pèrg. núm. 36; MARQUÈS, Josep M.- *Escriptures...*, núm. 388).

Comentar breument la gran importància de les adquisicions a títol gratuït, donacions i deixes testamentàries, per bé que, sobretot les donacions, disminueixen notablement en el seu nombre en el segon quart de segle XII. Això ens fa pensar que és en aquests moments que el domini de la canònica sembla assentar-se territorialment, encara que l'increment de *definitiones*, especialment en el decenni 1120-1129, fa pensar que les estructures no estan prou definides, aflorant els conflictes entre la canònica i la petita noblesa local que reivindica per al seu profit part del que és de la canònica.

És amb les *definitiones* que la canònica manté la seva relació de bescanvi de béns amb la noblesa, atès que ni el nombre de compres ni el dels altres tipus d'adquisicions oneroses semblen tenir una significació massa rellevant. Lògicament, la renúncia per part de la noblesa a béns i drets, els quals pensa que li són propis, resulta força car, econòmicament, per a la canònica.

Estem a finals de segle XI i primers anys de segle XII. La primera revolució feudal ja fa cert temps que ha passat i ha deixat la seva empremta en les estructures socials, polítiques i econòmiques. Però, en paraules de Josep M. Salrach, hi ha una segona revolució feudal, amb una sèrie de conflictes menors, però més extesos en l'àmbit territorial català.⁽³⁴⁾ És en aquests moments que veiem sorgir en el desenvolupament del domini de Vilabertran tota una sèrie de conflictes, menors, és veritat, que creiem que mostren que ens trobem en un moment cabdal de consolidació d'aquest domini. També és important aquest procés per a la petita noblesa local, que conviu freqüentment amb la canònica. Podem parlar d'una extensió de la conflictivitat, signe inequívoc de canvis en l'estructura social i econòmica?

En l'estudi de Salrach sobre la conflictivitat en el cartulari de Sant Cugat del Vallès aquest és el ritme establert en la documentació:⁽³⁵⁾

Període	Conflictes	% s/total
988-1049	17 docs.	14%
1050-1099	13 docs.	11%
1100-1149	26 docs.	22%
1150-1199	64 docs.	54%

34. SALRACH, Josep M.- *Formació...*, pàg. 169

35. Vegeu SALRACH, Josep M.- *Multa placita...* pàgs 7-9.

En un primer període, el segle X, els conflictes són molt escassos, incrementant-se la seva presència en la primera meitat del segle XI, encara que la importància d'aquests no és per la quantitat sinó per la qualitat, el nivell dels opositors a Sant Cugat. Ens trobem, com diu Salrach, en un primer moment de les violències generalitzades, les quals afecten el teixit social i posen en qüestió l'ordre establert. En la segona meitat del segle XI el ritme de conflictes en la documentació es manté respecte de la primera meitat encara que la seva qualitat és infinitament menor.

És ja en el segle XII quan aquest ritme augmenta, especialment en la segona meitat quan sembla que hi hagué una segona onada de violències generalitzades. És en els plets de finals del segle XII que veiem, com diu Salrach, els canvis respecte de les instàncies judicials i les formes de solució dels conflictes que, segurament, respon a una nova estructuració social i política.

En la nostra documentació, el ritme de conflictivitat que s'estableix a través de la documentació que disposem és el següent:

Període	Conflictes	% s/total
1051-1100	22 docs.	17,7%
1101-1150	61 docs.	49,2%
1151-1200	41 docs.	33,1%

És evident que hi ha un augment de la conflictivitat, si més no és el que reflecteix la documentació, a partir del segle XII. La conflictivitat a Sant Cugat sembla disparar-se en la segona meitat del segle XII, després d'un notable augment en la primera meitat. En la nostra documentació varia una mica aquest ritme, car és en la primera meitat de segle XII quan augmenta notablement, mentre que la segona meitat decreix en intensitat. Pensem, a manera d'hipòtesi, que, atenent el model de gestió administrativa dels recursos econòmics per part de la canònica, el fet que la conflictivitat augmenti extraordinàriament en la primera meitat del segle XII i no en la segona, quan augmenten les violències feudals i hi ha una segona crisi de creixement del sistema feudal, és a causa del canvi generacional dels detentors, nobles locals, de les cessions vitalícies efectuades per la canònica, especialment ens referim al gran nombre de conflictes per béns immobles i per raó d'herència que trobem en els anys 1101-1130. Més tard, entre 1131 i 1160, sembla mitigar el nombre de conflictes, per tornar a evolucionar en el darrer terç de segle, però ja no ens trobem (bàsicament) davant de litigis per béns immobles sinó que, a l'igual que en altres contrades, es generalitza la conflictivitat en tots els sentits.

Aquest fet el podem explicar perquè, creiem, mentre en altres zones es manté o augmenta el ritme de conflictivitat per l'aparició cada vegada més sovint de violències feudals, rapinyes, etc., això no es mostra d'una manera tan clara en la nostra documentació, car els clergues de la canònica no exploren *directament* el domini.

El primer període (1051/1100) és d'una conflictivitat molt reduïda, sobretot perquè, a diferència del que succeeix a Sant Cugat, i encara que la primera revolució feudal ja ha estat posada en marxa, és en aquests moments quan s'està formant el domini de la canònica i, per tant, prevalen en la documentació les actes de donacions i deixes testamentàries, les quals són pel període anterior a l'any 1100 nombroses (126 donacions i 47 testaments).⁽³⁶⁾

És evident que, mentre les donacions i deixes testamentàries redueixen el seu nombre al llarg del segle XII, la documentació referent als conflictes, *definitiones* majoritàriament, incrementa la seva presència.

Si apareix aquest tipus documental vol dir que la maquinària administrativa del monestir s'ha fet prou gran? Vol dir que xoquen els seus interessos amb els dels senyors locals? Quina relació mentenen els clergues amb aquests senyors?

36. Confronteu amb quadre elaborat en MARQUÈS, Josep M.- *Escriptures...* pàg. XXXII.

Fins al primer quart del segle XII el monestir està en un procés de formació territorial i els documents de conflictivitat, (bàsicament els que fan referència a aquesta base territorial en formació), apareixen de manera lateral. Però, a partir d'aquest moment, la situació sembla invertir-se encara que no és, amb tot, la zona empordanesa conflictiva o almenys de conflictes d'una gran envergadura com es pot veure en el cartulari de Sant Cugat. Això és així perquè Sant Cugat és un gran monestir, els vincles del qual s'estenen fins a les més altes jerarquies de la societat catalana, mentre que Santa Maria de Vilabertran es relaciona, bàsicament, amb els petits senyors feudals de la seva comarca d'influència. Fins i tot, les altes jerarquies de la zona, comtes i bisbes, no apareixen a la documentació, sinó en comptades ocasions, per a corroborar, això sí, documents de força importància pel futur de la canònica.

Una vegada assolida la base territorial i administrativa del domini canonical, sembla que l'interès dels canonges serà més la preservació dels drets sobre aquesta davant les escomeses de la noblesa feudal que no pas la d'engrandir el domini. Així, i a tall d'exemple, mentre que el nombre de donacions és 21 per al període de 1151/1200, el de documents referents a conflictes és de 41. El que no disminueix en un grau tan elevat és el de deixes testamentàries a favor de Vilabertran que són, per al mateix període, 37, indicant que, si més no, i a pesar dels possibles antagonismes amb la noblesa feudal pel poder territorial, la presència de la canònica és un element d'unitat espiritual que, en certa manera, fa possible la convergència d'interessos entre ambdós estaments. Aquesta convergència d'interessos, que és a l'hora la causa de les seves diferències, és la del màxim aprofitament del treball camperol i, la lluita pels drets sobre les terres i els homes que les habiten ho és per la renda que se'n deriva de la producció d'aquests camperols, els quals es veuen sotmesos com més va més al poder coercitiu de la noblesa feudal. És veritat que la canònica lluitarà contra les activitats violentes dels nobles sobre homes i terres que estan sota el seu domini, però ho farà no tant per preservar a aquests homes d'aquestes accions injustes i violentes sinó per preservar els seus propis drets sobre aquests, atès que si deixa que els nobles inoportunin i carreguin d'exaccions arbitràries a homes depenents de la canònica, el costum d'aquestes pràctiques pot fer que perdi el control sobre aquests, els drets sobre les terres que habiten i, potser el més important, les rendes que es deriven del treball d'aquests homes.

Ara és el moment de veure quins són els objectes en litigi, què és el que persegueix d'apropiar-se la petita noblesa i que, amb tanta força, veiem que s'oposa la canònica.

Normalment els plets s'estableixen per la possessió de béns i drets, i per la distribució dels fruits del treball camperol entre la canònica i els membres de la petita noblesa local. La documentació cita sovint qui habita, per exemple, un mas que s'entrega a la canònica, el qual serà, amb tota seguretat, el tinent que resta en terres de la canònica, les quals les té en feu el seu senyor, que és el que realment l'explota i extreu la renda. Indirectament, la canònica

extreu també la seva part de la renda atès que el petit noble, infeudat, haurà de pagar a aquesta un cens determinat.⁽³⁷⁾

Cal suposar que la canònica es preocupà de percebre les rendes que li corresponien en un domini tan dispers. És evident, encara que la documentació no ha deixat el rastre suficient, que la canònica devia de comptar amb els mitjans suficients, suposem que en forma d'agents, que li garantien el cobrament dels censos corresponents.

Cal considerar també que la canònica disposaria d'alguna explotació directa que li permetria garantir un cert nombre de productes bàsics, necessaris per al seu manteniment.

La majoria de plets que reflecteixen les *definitiones* són per la possessió de béns immobles que la canònica reclama a laics que semblen haver-se apropiat dels seus drets quan, segurament, la canònica els havia cedit a ells o bé a algun antecessor del pledejador. Altres plets però, ho seran pel tipus d'explotació d'un bé, o més aviat, pel que un tenidor o feudatari de la canònica ha de pagar a aquesta en concepte de cens.

Normalment en les *definitiones* el perdedor del plet renuncia al bé que pretenia i sobre el qual havia actuat injustament o fraudulentament,⁽³⁸⁾ o bé ho fa per remissió de la seva ànima i el perdó dels pecats.⁽³⁹⁾

Ens sembla força interessant reflectir les dades extretes per Josep M. Salrach en el seu estudi sobre la conflictivitat en el Cartulari de Sant Cugat del Vallès:⁽⁴⁰⁾ Dels objectes en litigi un 39% corresponen a mitjans i instruments de producció (terres, alous, vinyes, etc.), un 17% a modalitats diverses de sostracció, un 15% a centres de control, poder i administració senyorial (castells, torres, batllies), un 14% a grans explotacions senyorials (dominicatures, feus, honors), un 10% a unitats d'explotació tipus mas, i un 3,5% a violències sense precisar i incompliments feudovassallàtics. Així, com diu

37. A títol d'exemple vegeu el document BC, *Arxiu*, perg. núm. 10049, en el qual Arnau de Sales defineix a la canònica un honor que la seva àvia tenia al comtat de Peralada, a Sant Julià de Rabós. En el citat document podem llegir: *Est autem ipsum alodium, mansus ubi Petrus de Riera habitat cum suis tenedonibus, et alii mansi, terre culti et ereme (...), et homes et femine qui ad eundem honorem quoquomodo pertinent.*

38. Tenim molts exemples de definidors que d'una manera o altra reconeixen haver actuat injustament contra la canònica o haver portat a terme accions fraudulentament contra els interessos de la canònica. Vegeu BC, *Arxiu*, perg. núms. 5493, 5505, 5547, 9744, 9922, 9686, 9930, 9749, 10051, 8953, 5550, 5536, 5507; BC, *Arxiu*, Ms 729, fols. 225 i 285; i ADG, Vilabertran, perg. núm. 69.

39. Vegeu, per exemple, els documents BC, *Arxiu*, perg. núms. 9737, 9698, 9924, 9772 i 9625. Força interessant és el cas de la *definitio* que fan Flandina i els seus fills dels béns situats a Vilavenut i que havien donat en herència a Ramon Otó, fill i germà dels anteriors, canonge de Vilabertran. Havien turmentat la canònica tot confiscant els béns que eren de Ramon Otó (*recognoscens tortitudinem quam fecimus ecclesie Sancte Marie Villebertrandi de ipsis alodiis quem dedimus ei per hereditatem filii mei Raimundi Otonis, canonici eiusdem ecclesie, que iniuste amparavimus sepedicte ecclesie*), i amb bona voluntat, per remissió dels seus pecats (*Modo bona voluptate, propter remissionem peccatorum nostrorum et filii mei Raimundi*) defineixen i evacuen l'alou a la canònica (BC, *Arxiu*, perg. núm. 10051).

40. Confronteu amb la informació continguda a SALRACH, Josep M.- *Multa placita...* Vegeu pàgs. 22-23.

Salrach, es barreja la persistència de conflictes de tipus antic, prefeudal, i de nou tipus, propis del sistema feudal.⁽⁴¹⁾

Veiem ara què és el que diu la nostra documentació. Hem expressat valors similars als utilitzats per Salrach en les dades extretes dels documents:

BÉNS EN LITIGI EN LA DOCUMENTACIÓ DE SANTA MARIA

Béns/Període	Fins 1100	1101/20	1121/40	1141/60	1161/80	1181/00	TOT
Mitjans de Prod.	50%	61%	39%	30%	54%	38%	49%
Esglésies i sagr.	9%	–	15%	14%	–	–	5%
Modal. de Sostr.	36%	9%	11%	–	23%	24%	16%
Grans Explotac.	–	2%	–	14%	–	–	1%
Unitats d'explot.	5%	24%	24%	14%	12%	24%	20%
Violènc. diverses	–	4%	2%	14%	–	–	2%
Béns sense deter.	–	–	9%	14%	11%	14%	7%

És evident que en la nostra documentació els conflictes semblen menys *importants*, ja que no semblen tenir-hi un pes específic ni les grans explotacions ni els centres de control que expressava Salrach. Què vol dir tot això? Evidentment, Santa Maria de Vilabertran no és un gran monestir com ho és Sant Cugat del Vallès. Els vincles amb les grans famílies feudals de Catalunya són evidents en la mostra documental de Sant Cugat, mentre que Santa Maria es relaciona amb la petita noblesa del territori que l'envolta. Fins i tot, molt poques vegades veurem aparèixer en la documentació als comtes i al mateix bisbe. Apareix el vescomte de Rocabertí però no d'una manera determinant. A la canònica la veurem pladejar amb les famílies influents de la zona, especialment els Llers i els Navata, encara que no són les úniques famílies que apareixen. Un exemple clar del que diem és que, per exemple, no trobem en la nostra documentació cap plet que faci referència a possessió de castells i similars, i és que a la canònica, a diferència del centre benedictí, no sembla interessar-li la lluita, podríem anomenar-ho d'aquesta manera, política, la qual cosa no ens deixa veure amb major precisió quina és l'acció real d'aquests nobles sobre els camperols.⁽⁴²⁾

41. *Ídem...*, pàg. 23

Aquest autor esbossa la tipologia dels conflictes i les seves causes que ha analitzat en el cartulari de Sant Cugat del Vallès, tot mostrant-nos els exemples que ha trobat a la documentació. Vegeu especialment pàgs. 22-36.

42. En certa manera, en veure el cas de Sant Cugat, observem que aquest monestir estableix lluites pel repartiment dels béns i drets més diversos amb els nobles més poderosos en un pla d'igualtat total, com un senyor més dintre del sistema feudal. Aquest no és el cas de Santa Maria de Vilabertran que, si bé pledeja amb la noblesa pels béns que considera propis, mai no entra en una lluita pels centres de control de poder, aliens a la seva forma de gestió del domini. Confronteu el que comentem sobre Sant Cugat amb SALRACH, Josep M.- *Multa Placita...*, pàgs. 30-33, especialment pels conflictes establerts pel control de castells i les jurisdiccions que es deriven de la possessió d'aquests.

També és cert, la diferent manera d'exploració del domini fa que, en certa manera, les relacions conflictuals de la canònica es decantin més cap a la disputa de béns immobles i drets que no a instruments d'exploració o, millor dit, exaccions i accions sobre les explotacions.

Podem pensar que la influència del procés de feudalització és menor en aquesta contrada? Creiem que no, que les accions i estructura responen al mateix arquetipus, el que es diferencia és la manera d'exploració del domini per part de la canònica agustiniana.

La disputa per alous, terres, masos, molins i béns immobles de diversa procedència és el més freqüent en la documentació.

Entre la canònica, propietària de les terres, i el pagès que treballa aquesta terra s'estableix una estructura piramidal que comença amb el noble que detenta aquestes terres per la canònica, segueix pels propis representants d'aquests nobles que exploten les terres en nom d'aquests, i acaba amb el propi pagès, el qual, amb el seu treball, ha de generar la renda necessària per al manteniment de l'estructura. Evidentment, la canònica ha de comptar amb els seus propis representants o administradors del domini, però la documentació no ens els mostra fins a una època més aviat tardana.⁽⁴³⁾

En principi sembla que, a canvi d'un cens o una bona entrada, el detentor d'un violari, un noble en el nostre cas, explota els béns obtinguts en profit propi. El que sembla que és una pràctica comuna, fins i tot entre els monestirs benedictins i altres institucions eclesiàstiques, entre membres de l'Església, ho sembla aplicar la canònica entre els nobles de la comarca a on estén el seu domini. La canònica no explota directament el domini, però es reserva la propietat atès que, en morir el detentor del violari, la possessió retorna als béns canònics, podent tornar a ser concedida amb una revisió, lògicament, del pagament a satisfer pel tenidor de la concessió. Exemples no ens en falten en la documentació⁽⁴⁴⁾ i fins i tot sembla emprar-se, en alguna ocasió, el terme feu per referir-se a aquest tipus de concessió, com si el tenidor tingués la propietat quasi absoluta del bé.⁽⁴⁵⁾

Així, mentre que a les senyories laiques, i també a les d'altres institucions eclesiàstiques, l'administració del domini es feia bàsicament a través de la figura del batlle, que l'explotava en nom del senyor a canvi d'una part de les

43. Un exemple d'això és l'aparició del preposít de Guàrdia, Berenguer, contra el que s'havia atemptat injustament l'any 1141 i a qui es defineix l'any 1142 un home. (BC, Ms 729, *Pasqual*, Vol. III, fol 212; BC, *Arxiu*, perg. núm. 9680).

44. Exemples no falten que ens indiquen que el definidor tenia el bé a violari per la canònica. Així, confronteu, entre d'altres, amb BC, *Arxiu*, perg. núm. 10000 (*omnes illas terras quas pater noster tenuit iure violarii per ecclesia Vilebertrandi*), 9013 (*quem ego teneo per vivolarium*), 9895 (*Dimisit enim predictus vir meus iamdictum mansum mihi per vivolarium, id est, ut haberem et tenerem eum in vita mea, et post mortem meam remansisset iamdicte Sancte Marie*), 1114 (*concessit ad Sanctam mariam Vilebertrandi de fevodio quoddam quod condam tenuerat de alodio Montisrubei, et modo tenebat per assensum abbatis dum viveret*).

45. BC, *Arxiu*, perg. núm. 5484, en el qual Pere Dalmau de Montdon cedeix i defineix a la canònica el delme que és a Sant Martí de Vilademics, que té en feu per Santa Maria, el qual retornarà a aquesta després de la seva mort.

rendes, essent un element clau en l'evolució del feudalisme, la canònica sembla aliena a aquesta pràctica, i s'empara en un tipus d'administració que era utilitzada, generalment, entre el propi sector eclesiàstic.

Evidentment, aquesta modalitat de gestió, com diu Lluís Tó, impedia poder disposar plenament dels recursos del domini.⁽⁴⁶⁾ També, és possible, és una de les maneres d'alienació de béns de la canònica i podria semblar un punt de feblesa, sobretot econòmica.

No és per això, potser, que la documentació de la canònica mostra tantes *definitiones*, una lluita constant davant les famílies de la petita noblesa a les que ha nodrit, en primera instància, amb els seus béns? És per això que sembla que la petita noblesa prefereix afavorir a aquestes institucions canòniques, i conservar així l'explotació de les possessions, que no pas als monestirs benedictins, als quals veuen com a senyors als quals s'han d'enfrontar obertament?

Si per una banda pensem, com diu Weinberger, que molts laics podrien arribar a generar qualsevol disputa pel fet de rebre una compensació,⁽⁴⁷⁾ és lícit pensar també que molts d'altres buscarien potser tornar a negociar la renda que pagaven a la canònica.

Què és, però, el que resta en litigi? Un dels problemes de la documentació medieval és la interpretació de molts dels termes que utilitzen els escriptors en el moment d'indicar un bé immoble. Així, la problemàtica rau moltes vegades en saber exactament què és el que volen dir quan a un bé el designen amb el terme *alodio*, *terra*, *manso*, *condamina*, etc. La dificultat radica en el fet que molts són termes d'una gran ambigüitat.

El terme *terra*, per exemple, pot designar des d'un terreny molt precís a una gran extensió difícil de delimitar i que pot comprendre diverses unitats d'explotació. Segurament, el terme *camp* s'utilitzaria per a designar les terres de conreu més extenses, *pecia* o *peciola* per a terres de dimensions mitjanes o petites, i *feixa* eren les terres que s'esglaiaven als vessants muntanyencs.⁽⁴⁸⁾

El mas serà segurament una unitat d'explotació, més ben dit, la unitat per excel·lència explotada pel tinent. Encara que moltes vegades la documentació tan sols diu que es traspasa un mas,⁽⁴⁹⁾ en d'altres es diu de què es compona aquest mas, amb la qual cosa veiem la importància d'alguna d'aquestes explotacions.⁽⁵⁰⁾ També podem trobar aquests masos com a part inte-

46. TÓ, Lluís.- *El monestir de...*, pàg. 166.

47. WEINBERGER, S.- "Les conflits entre clercs et laics dans la Provence du XIe siècle", *Annales du Midi*, vol. 92, 1980. Pàg. 273. Vegeu del mateix autor, "Cours judiciaires, justice et responsabilité sociale dans la Provence médiévale: IXe et XIe siècle", *Revue Historique*, vol. 267, 1982, pàgs. 273-288. Aquest autor creu que els conflictes reflecteixen una temptativa dels laics per tal de defensar els seus drets de propietat davant l'Església, la qual exposa els seus títols legals per, al seu torn, defensar-se.

48. Confronteu amb SALRACH, Josep M.- *El procés...*, pàgs. 263-266.

49. BC, *Arxiu*, perg. núms. 9760, 9910, 9566, 9032, 5483, i d'altres.

50. Hi ha molts exemples: BC, *Arxiu*, perg. núms. 9895, 9686, 10049.

En el primer d'aquests documents es diu: *Id est mansum unum cum omnibus suis pertinentibus, terris, vineis et arboribus diversi generis, et pascuis et exiis et regressiis, et affrotationibus universis.*

grant d'una unitat més gran, com pot ser un alou,⁽⁵¹⁾ o bé que el que se cedeix és una part d'un mas.⁽⁵²⁾

Un apart hem de fer amb el terme *cabanera*⁽⁵³⁾ i amb el terme *mansiolum*, que sembla tenir el mateix sentit que *manso*, encara que segurament serien masos fraccionats.⁽⁵⁴⁾

En definitiva, el terme *mas* designa normalment una explotació agrària de tipus familiar que sovint comprèn, a part de l'habitatge familiar, l'hort, arbres fruiters i terres de cereals i de vinya. Tot aquest conjunt pot ser, però, dispers i, com més va més el segle XII, el sentit del mas esdevé el d'unitat econòmica i fiscal de la que els senyors extrauran les seves rendes.⁽⁵⁵⁾

Què podem dir del terme *alou*? El significat tradicional que indica que és una possessió que es detenta amb plena propietat no és el que en la documentació sembla explicitar-se. Creiem que en la documentació del segle XII el terme *alou*, fins a la meitat d'aquest segle ja que sembla desaparèixer en aquests moments de la documentació, ens indica una propietat composta de béns molt diversos⁽⁵⁶⁾ i que pot restar també en llocs diversos, de forma dispersa.⁽⁵⁷⁾ No creiem que aquí tingui el sentit de plena propietat quan sabem que algun d'aquests alous el tenen els definidors per la canònica.⁽⁵⁸⁾

El terme *honor*, per la seva banda, sembla tenir el mateix sentit que el terme *alou*, encara que pot semblar que designi àmbits més amplis.⁽⁵⁹⁾ En el

51. Per exemple BC, *Arxiu*, perg. núm. 5493, 9895, 9897, 5547, 8971, 10049 i d'altres.

52. És el cas, per exemple, del document BC, *Arxiu*, perg. núm. 9931, a on es defineix, entre d'altres béns, un terç d'un mas (*et terciam partem alterius mansi cum suis pertinenciis ubi habitabat Bernardus Recosen*).

53. Per exemple, en BC, *Arxiu*, perg. núms. 9922 i 9931.

54. Per exemple, BC, *Arxiu*, perg. núm. 9910 i 1040, a on es defineix, entre d'altres béns una quarta part d'un *mansiolum* (*quartam partem quam ego et idem Bernardus habebamus in mansiolo Fontisregii in quo habitat Arnallus Gullelmi cum his omnibus que ad eundem mansum pertinent*).

55. TÓ, Lluís.- *El monestir...*, pàgs. 50-52. Vegeu també l'interessant article d'aquest autor que ha analitzat a fons la problemàtica del mas medieval, sobretot com a element d'enquadrament del camperolat: TÓ, Lluís.- *Le mas catalan du XIIe s.: genèse et évolution d'une structure d'encadrement et d'asserviment de la paysannerie. Cahiers du Civilisation Médiévale*, XXXV année, núm. 2, abril-juny 1993. Pàgs. 151-177. No oblideu tampoc la seva obra ja citada, TÓ, Lluís.- *La familia...*, a on es referma la tesi d'aquest autor.

56. La composició dels alous és, efectivament, molt variada. Vegem-ne alguns exemples: BC, *Arxiu*, perg. núm. 5493 (mas i colomer), 9857 (dos masos, un edificat i l'altre destruït), 9863 (terra, mitja església, terres, vinyes, erms), 10040 (dos masos i un quart de *mansiolis* i oliveres), 9922 (masos, *cabanera*, un molí), 10049 (dos masos i molins), 9749 (camp i vinya amb arbres), 8953, (quatre sagreres, mas, terres i una vinya), 10067 (cases, mas, camps).

57. Per exemple, BC, *Arxiu*, perg. núms. 9712, 5505, 5518, 9897, 9698, 9013 i 5547.

Com a exemple podem veure el que diu el document BC, *Arxiu*, perg. núm. 9698: *Prefatum vero alodio sunt mansicum, casalibus, orti et ortales, terre atque vinee, arboris diversis generis, prata vel pascua, garrice et bosci, aquales et paludes, molendina atque glebarie, aque et fontes, cultum et heremum, montuosum seu declivum. Sunt autem omnia in comitatu Petralatensis, infra terminos et fines de villa que vocant Chabannes, in parrochia Sancti Vincentii, vel in adiacentiis predictae Villebertrandi seu Villetimini.*

58. Per exemple BC, *Arxiu*, perg. núm. 9924.

59. BC, *Arxiu*, perg. núms. 10049, 5486, 5507.

Sembla tenir el mateix sentit que *alou*, o almenys així es desprèn del document BC, *Arxiu*, perg. núm. 10049: *Ego Arnallus de Salis dono, trado, diffinio et evacuo (...) omnem honorem quem Ermensis, avia mea, habuit et tenuit in comitatu Petralatensi, in parrochia Sancti Iuliani de Rabidoso, in diversis locis. Est autem ipsum alodium, mansus ubi (...).*

seu estudi sobre Sant Cugat, Josep M. Salrach diu que honors ha de tenir el sentit de conjunt de béns i drets importants pels quals se satisfan rendes.⁽⁶⁰⁾

Això ens porta a l'anàlisi d'un altre dels termes clau que apareix sovint en la nostra documentació, el mot *feu*. Fins a començaments de segle XI aquest mot designa les terres públiques, l'accepció del qual varia, al llarg d'aquest segle, quan la noblesa comença a disposar d'aquests feus com a propis. Finalment, el mot *feu* passarà a designar qual-sevol bé, entenem que immoble, concedit a canvi de prestacions de qual-sevol tipus.⁽⁶¹⁾

Les comunitats monàstiques i canòniques semblen, en particular, haver aollit amb força reticència la nova noció de feu, totalment estranya a la tradició eclesiàstica. Les infeudacions a que procedeixen abadies i capítols presenten, doncs, sovint un caràcter força ambigu i tendeixen a calcar el model de donació a precari, que els era molt més familiar.⁽⁶²⁾

D'aquesta manera, potser hauríem de matisar el que hem comentat en pàgines anteriors sobre que el domini canònic es basa en la cessió en feu de les terres que posseeix a la noblesa, per dir que els cedeix la propietat a canvi d'un cens anual. Pel que es desprèn de l'assenyalat per Bonnassie, és tècnicament més correcte no emprar el terme *cessió en feu* atès que no és el que fa la comunitat canònica, en no establir una relació feudo-vassallàtica amb els nobles a qui cedeix les seves possessions.

Sis vegades però, trobem en la documentació referències que una possessió es té en feu per la canònica. L'any 1078 Pere Dalmau de Montdon dona, cedeix i defineix el delme que és a la parròquia de Sant Martí de Vilademires i que té en feu per Santa Maria, per tota la seva vida, i que després de la seva mort retornarà a la canònica.⁽⁶³⁾ L'any 1086 el vescomte Ramon Guillem mana a Santa Maria que s'empari, a la seva mort, dels feus que per ella tenen certs *caballarii*, d'acord amb la donació que té feta a l'esmentada església. Quin sentit té aquest manament?⁽⁶⁴⁾

Més clars són altres exemples: L'any 1114 els marmessors de Pere Ramon defineixen a la canònica el feu que aquest havia tingut, per consentiment de l'abat i mentre visqués, de l'alou de Montroig, a la parròquia de Sant Joan de Vilatenim.⁽⁶⁵⁾ L'any 1126 els germans Pere Dalmau i Dalmau defineixen el delme que és a Sant Mateu de Vilademires i que tenen per feu de Santa Maria, a la qual va ser donat pel vescomte Uzalard

60. SALRACH, Josep M.- *Multa placita...*, pàg. 29.

61. Confronteu amb BONNASSIE, Pierre.- *Catalunya...*, Vol. II, pàgs. 24-27, 155-156, i 193-195.

62. *Ídem...*, pàg. 194.

63. BC, *Arxiu*, perg. núm. 5484 (1078 març 31).

64. BC, *Arxiu*, perg. núm. 5487 (1086 agost 12).

65. BC, *Arxiu*, perg. núm. 9924 (1114 abril 10)

...facimus cartam diffinitionis et evacuationis et omnimode deliberationis quam nobis presentibus, Petrus Raimundi adhuc in sua plena memoria et in extrema voluntate nos suos hoc fieri concessit ad Sanctam Mariam Villebertrandi de fevodio quoddam quod condam tenuerat de alodio Montisrubei et modo tenebat per assensum abbatis dum viveret.

i la seva esposa.⁽⁶⁶⁾ Aquest darrer sembla ser el delme que ja definia Pere Dalmau de Montdon a la canònica l'any 1078.

Evidentment, en aquests exemples el mot feu no sembla conservar el sentit tradicional i tècnic del terme, i es tractarien de donacions a precari.

Sí que veiem, però, el cas de feus que semblen tenir el sentit clàssic de relació vassallàtica: Gaucfred Rodball defineix una condamina amb una feixa de terra i vinya que el seu pare, difunt, havia obtingut en feu del vescomte de Rocabertí.⁽⁶⁷⁾ Arnau de Cartella i els seus fills defineixen la meitat dels alous que havien retingut injustament i que Arnau Guillem de Closa havia tingut a Sant Feliu de Calmedela, excepte el feu d'Ermengol Salomó.⁽⁶⁸⁾

Com podem comprovar, les possessions per les quals la canònica ha d'enfrontar-se a la noblesa local són d'origen molt divers i tampoc ens mostren per si mateixes la composició del domini canonical.

L'estudi de la conflictivitat medieval no és més que l'anàlisi de les estructures de poder que s'estableixen en el marc de les pròpies estructures social i econòmica i quines són les formes com aquest poder jerarquitzava la societat.⁽⁶⁹⁾

Qui actua davant el monestir? Moltes vegades és difícil identificar els personatges que apareixen a la documentació atesa la manca d'estudis sobre la societat empordanesa dels segles X-XII, però alguns indicis trobem en la mateixa per marcar unes primeres línies en aquest sentit. Quines famílies apareixen més sovint, quines semblen més lligades al futur del propi monestir?⁽⁷⁰⁾

Hi ha una cosa clara. Els mateixos nobles que afavoreixen a la canònica amb les seves deixes i als que aquesta cedeix per a la seva explotació els béns del seu domini, són els que s'enfrontaran a la canònica una vegada que el retorn d'un bé a la canònica significa una disminució força important de les rendes extretes pel senyor sobre el bé que explota.

66. BC, Arxiu, perg. núm. 9777 (1126 octubre 3)

...*ipsam decimum quod est in parroecia Sancti Mathei de Villadamires, quod tenebamus ad fevum per Sanctam Mariam Villebertrandi, sicut Uzalardus, vicecomes, et Ermesendis, uxor eius, dederit illud per scripturam donationis predictae ecclesie Sancte Marie.*

67. BC, Arxiu, perg. núm. 5525 (1110 gener 27)

...*ipsam condaminam cum ipsa fexa et vinea que fuerunt eiusdem condamine, quam pater meus, condam, optinuit per fevum Araimundo Guillelmi, vicecomite de Rochabertini.*

68. BC, Arxiu, perg. núm. 9744 (1110 juliol 19)

Quin sentit té en aquest cas el mot feu? possiblement el tal Ermengol Salomó tenia el feu per Arnau Guillem de Closa i no restaria, segurament, entre les possessions que aquest havia cedit en el seu moment a la canònica.

69. Pel que fa a aquesta jerarquització social i les formes en què s'aconsegueixen les formes de poder cal veure, entre d'altres, l'obra de GARCIA DE CORTÁZAR, José Angel.- *La Historia Rural Medieval: Un esquema de análisis estructural de sus contenidos a través del ejemplo hispanocristiano.* Santander, Universidad de Santander, 1982. Especialment les pàgs. 135-170, pel que tenen de valor de sistematització d'un model de funcionament de la societat medieval.

70. MARQUÈS, Josep M.- "Llinatges medievals de l'Empordà", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 28. Figueres, 1995. Pàgs. 89-117. Com diu el mateix Marquès, el seu estudi no és exhaustiu, però crea la base necessària per a aproximar-se a la societat feudal dels segles XI-XII a la comarca. Amb aquesta finalitat, Marquès agrupa la documentació de les famílies de les quals es coneix un mínim de tres generacions, tot relacionant el parentiu i les possessions de propietats i de feus.

Així, aquestes seran les famílies que tenen els seus dominis en la mateixa comarca que la canònica i que, juntament a l'explotació dels seus propis dominis, exploten part dels ceditos per aquesta. El conflicte acostuma a esclatar, com hem remarcat, quan una vegada mort el tenidor de la cessió feta per la canònica, els familiars no volen deixar escapar el control sobre unes terres i uns homes que són una font d'ingressos considerable.

Evidentment, molts personatges queden en la foscor atès que no els podem arribar a poder relacionar amb cap dels grups familiars coneguts.

Pel que respecta a les famílies comtals, ja ho hem dit en altres apartats, no apareixen en la nostra mostra documental excepte en casos molt aïllats.

Segons Bellver, i a falta de confirmació amb documentació posterior a la que ell ha analitzat, el fet que el comte d'Empúries Ponç I no aparegui més que en l'acta de la fundació de la canònica al 1069, a l'igual que succeeix amb el bisbe de Girona, donaria suport a la idea que la fundació del monestir va ser fruit i responsabilitat d'un grup de la petita noblesa local, allunyat, en certa manera, de les grans famílies aristocràtiques més vinculades al poder comtal.⁽⁷¹⁾

La figura del bisbe de Girona sí que sembla tenir un pes més específic en el joc dels conflictes entorn la gestió del domini canonical. Ja ho veurem en analitzar els litigis, el bisbe de Girona, a qui la comunitat de canonges de Vilabertran deu obediència, apareix diverses vegades com a àrbitre principal de diverses causes, com a president del tribunal arbitral.⁽⁷²⁾

El fet que el bisbe de Girona aparegui com a àrbitre en diverses causes demostra les bones relacions que mantenia amb la canònica. Aquest fet diferencia les canòniques regulars dels monestirs benedictins, ja que aquests darrers, en la gestió dels seus dominis intentaven, en general, tenir la màxima autonomia possible respecte del poder del bisbe.

La família vescomtal dels Rocabertí sí que apareix sovint en la nostra documentació. Evidentment, semblen ésser els grans senyors feudals de la comarca. Si ens atenem al que diu Bonnassie en la seva obra sobre Catalunya, l'evolució d'aquesta família sembla prou clara:

A la fi del segle XI –diu Bonnassie–, els vescomtes han perdut totes llurs atribucions d'agents del poder públic (...). Han esdevingut senyors banals –els primers d'aquests– i llur puixança es basa en la detenció d'un nombre important de castellanies.⁽⁷³⁾

Com els Rocabertí, els vescomtes comencen a ser designats pel nom del seu castell patrimonial. Molts dels llinatges vescomtals catalans, gràcies al seu poder territorial i patrimonial i al fet d'estar emparentats amb les cases comtals i reials, acaparen títols i honors.

Els Rocabertí que trobem a la documentació, vescomtes d'Empúries, són descendents del llunyà Baró, vescomte d'Empúries abans del 989.

71. Vegeu *supra* nota núm. 21.

72. BC, *Arxiu*, perg. núms. 9005, 9031, 9679, 9744, 9931. Confronteu amb el que diem en parlar del litigis i les seves formes de resolució.

73. BONNASSIE, Pierre.- *Catalunya...*, vol. II, pàg. 227.

Quina relació mantingué aquesta família amb la canònica? La relació fou prou important, tal com destaca Josep M. Marquès,⁽⁷⁴⁾ com perquè el panteó familiar se situés a Vilabertran. Segurament els Rocabertí, com a principals senyors feudals, serien els primers interessats en establir relacions amb la canònica i, d'aquesta manera, obtenir d'aquesta per a la seva explotació el major nombre de possessions i feus possibles. Evidentment aquesta relació no es deuria veure lliure de relacions conflictives i de litigis per la possessió de certs béns i drets que, possiblement, els Rocabertí els tindrien com a propis.

De la resta de famílies que componen la noblesa de l'Alt Empordà als segles XI i XII cal destacar els senyors de Llers i els de Navata, que semblen destacar-se per damunt la resta, que podríem anomenar petita noblesa.

Per referir-nos als Llers, a part de fer la deguda immersió en la documentació, cal veure el dit per Lluís Tó en el seu estudi sobre Santa Maria de Cervià i els senyors de Cervià, emparentats amb els Llers.⁽⁷⁵⁾

És interessant veure l'actitud de Gaufred Bastó, senyor de Cervià, un home eminentment feudal, guerrer, que no cessa en les seves rapinyes i lluites, i que per contra el veiem, alhora, intervenint en la fundació de la canònica de Vilabertran. Per què? Respon a un interès premeditat per afavorir aquest tipus de centre monàstic, i concretament en aquesta zona?⁽⁷⁶⁾ Segons Bellver, l'actuació de Gaufred Bastó davant el monestir benedictí de Santa Maria de Cervià i el de Santa Maria de Vilabertran demostra que l'origen de la canònica està molt lligat a les noves forces feudals que combaten el vell ordre social i econòmic, trobant-se, alhora, sota el poder del comte de Barcelona, amb qui mentenen un difícil equilibri que no exclou lluites i revoltes.⁽⁷⁷⁾ Segons el mateix autor, *Aquests senyors feudals veuran en les canòniques regulars noves formes d'actuació econòmica força llunyanes del monaquisme tradicional i de l'església secular. Són noves institucions, malgrat la seva antiga tradició, que s'adapten a l'època igual que s'adapten els seus fundadors. Els canonges organitzaran terres i parròquies però no seran presents al mateix terreny de l'explotació, i cediran la vigilància i control de rendes al poder feudal que els lliurarà aquestes sense necessitat de sortir del claustre.*⁽⁷⁸⁾

74. MARQUÈS, Josep M.- *Escriptures...*, pàgs. XXXVIII-XLII.

75. TÓ, Lluís.- *El monestir...*, especialment les pàgs. 113-122, on desenvolupa la història dels senyors de Cervià.

76. Vegeu especialment l'article TÓ, Lluís i BELLVER, Ignasi.- *Les fundacions...*, i en general l'obra de TÓ, Lluís.- *El monestir...*, especialment pàgs. 115-118.

BC, *Arxiu*, perg. núm. 9722. Vegeu l'anàlisi que fa d'aquesta acta de fundació BELLVER, Ignasi.- *Creació...*, especialment pàgs. 64-72. Per a aquest autor, aquesta acta de fundació representa el reconeixement de la comunitat de clergues ja existent abans de l'any 1069 per part del poder laic i amb aquest, l'església assegura el culte i l'organització del territori. Segons Bellver el moviment canonical es veié afavorit pels propietaris laics perquè no estava tan lligat al món i a les famílies locals.

77. BELLVER, Ignasi.- *Creació...* pàg. 68.

78. *Ídem...*, pàg. 68.

Així, mentre podem presentar els Llers com a veritables senyors feudals que es troben sota l'autoritat directe del comte de Barcelona, altres senyors estan relacionats amb aquests. És el cas dels Navata.

Sembla ser que Ramon Adalbert, de qui coneixem el testament de l'any 1075,⁽⁷⁹⁾ pel qual dóna a Santa Maria de Vilabertran, entre d'altres béns, l'església de Sant Pere dels Vilars de la qual sabem, per una donació anterior, que la té en plena jurisdicció,⁽⁸⁰⁾ participaria del mateix esperit que l'esmentat Gaufred Bastó. Però, l'interessant és ressaltar la presència d'un tal Bernat Adalbert, possiblement germà de l'anterior, que l'any 1074 actua com a testimoni en una donació de terres a Navata i que ha de ser, segurament, el senyor de Navata, vassall de Bernat II de Besalú.⁽⁸¹⁾

Aquesta família sembla que fundà i dotà la canònica regular de Lladó l'any 1089, la qual era dependent de Santa Maria de Vilabertran.

Tant el senyoriu de Navata com el de Llers seran domini dels senyors de Cervià a principi del segle XII.⁽⁸²⁾

Però encara hi ha una gradació més en l'escala nobiliària. Algunes famílies exploten terres que tenen en feu per d'altres senyors, incloent-hi entre aquests a la canònica.

És el cas, creiem, dels Avinyonet, Soler, Vilatenim, Hortal, i d'altres que apareixen tan sovint en la nostra documentació.

La figura del batlle com s'entén en el món feudal no la veiem en tota la seva dimensió en la nostra mostra documental ateses les peculiaritats en la gestió administrativa del domini canònic. És evident que existien, i així ho demostra el fet que els veiem signar en molts documents, i fins i tot alguns dels que classifiquem com a petits nobles exerceixen en algun moment aquesta funció.⁽⁸³⁾ Els batlles, encarregats en principi de cobrar les rendes als pagesos en nom d'un altre senyor, laic o eclesiàstic, i que rebien com a retribució una part dels drets que havien de cobrar, com més va més, es converteixen en un poder autònom dintre de la senyoria.⁽⁸⁴⁾ És potser el cas, com diem, dels Figueres.

Però també, i a banda dels conflictes horitzontals establerts entre la canònica i la noblesa local, trobem alguns indicis directes i indirectes de conflictivitat social, d'enfrontament entre els pagesos i els senyors –conflictes verti-

79. BC, Arxiu, perg. núm. 9854.

80. BC, Arxiu, perg. núm. 9853, a on diu: *cum hominibus et feminis...et cum omnibus dominis et iuribus atque iusticiis, iustis vel iniustis.*

81. BC, Arxiu, perg. núm. 9901.

82. BELLVER, Ignasi.- *Creació...* pàg. 69.

83. És el cas, sembla ser, d'Icart de Figueres a qui hem vist actuar en el litigi entorn el molí de Berà. L'any 1183, en un acte d'empenyorament de terres, el veiem signar com a testimoni: *Sig(+)num Eicardi de Ficulneis, baiuli* (BC, Arxiu, perg. núm. 5526). Els casos com aquest són isolats en la nostra documentació i, segurament, per veure aquestes funcions hauríem de cercar un altre tipus de documentació.

84. Vegeu entre d'altres TÓ, Lluís.- *El monestir...* pàgs. 162-165. També Shideler analitza breument la figura del batlle en l'administració senyorial, SHIDELER, John C.- *Els Montcada: Una família de nobles catalans a l'Edat Mitjana (1000-1230)*. Barcelona Edicions 62, 1983. Pàgs. 162-167.

cals—, perquè, és evident, el col·lectiu més malmès en tot el procés de canvi és el del camp. Sobre l'apropiació de la seva producció recau la lluita entre els alts estaments de la societat que, al llarg del segle XII, es multipliquen havent de repartir-se el mateix pastís. La solució passa per una major sostracció del treball del petit productor, el pagès, el qual, i encara que no ho mostri la documentació, ha de resistir-se a aquesta extorsió cada vegada més gran.

És lògic pensar que aquests enfrontaments, els intents de la pagesia de sotreure's a l'extorsió feudal, no es veuen a la documentació perquè la justícia menor, en cas de trobar algun cas de pagès o comunitat de pagesos que lluités davant alguna injustícia, resta en mans dels senyors, no es deuria de posar per escrit i el que ens queda en els cartularis i fons diversos són els enfrontaments i litigis horitzontals, en el nostre cas els litigis que sembla presentar la canònica de Vilabertran davant de les escomeses de la noblesa per tal d'apropiar-se de la renda feudal (rendes, drets, terres, etc.). Però, aquesta documentació deixa entreveure quines són les accions d'aquesta noblesa damunt els homes que treballen les terres. Si més no, quan un document ens diu que un noble retén i cobra impostos injustament sobre una possessió que legalment era del monestir, no està actuant, també, en contra dels pagesos que resten en aquesta possessió?

Com diu Salrach, i en general per a tot Catalunya, *a diferència dels segles IX i X, les actes de judicis haguts entre senyors i pagesos perden pes el segle XI. És com si la llei tradicional hagués deixat de ser reguladora de les relacions socials i el mall públic, la vella instància mediadora en els conflictes, hagués perdut operativitat.*⁽⁸⁵⁾

La conflictivitat social podria ésser analitzada a fons si tinguéssim al nostre abast les actes de judicis menors, és a dir, si els actes del sistema judicial que s'inscriu en el marc dels senyories i les castellanies s'haguessin posat per escrit.

Coneixem la justícia exercida des de les senyories com a una forma més d'extracció de l'excedent productiu de la pagesia. Efectivament, en el marc del seu domini, el senyor obté beneficis de l'administració de justícia.

Això no es veu en la nostra documentació. Els canonges no exerceixen aquestes banalitats, les quals hauríem de cercar-les en documentació de tipus laic o bé en altres tipus d'institucions monàstiques.

Això no vol dir que aquests conflictes no existiren i, potser, podem entreveure petits detalls si filem ben prim en la lectura de la documentació. Evidentment, cal entrar en una dinàmica d'hipòtesi però, quina altra cosa podem fer amb una documentació que és plena d'indicis però no de fets veritables?

Per a alguns autors la implantació del règim senyorial és, en certa manera, positiva per al grup de camperols atès que, obligats a reaccionar, es fomenta la unitat en el si de la població camperola.⁽⁸⁶⁾

Atès que estem analitzant una documentació referent als conflictes i la seva forma de resolució (definicions, sentències, actes de judicis, etc.), és lògic pensar que, en analitzar les institucions judicials, trobem que aquestes i

85. SALRACH, Josep M.- *Agressions...*, pàg. 11.

86. GENICOT, Comunidades rurales en el Occidente medieval. Barcelona, Ed. Crítica, 1995. Pàg. 83 i ss.

per tant l'Estat i el seu aparell fiscal es veuen amb dificultats per tal d'exercir les seves funcions. Això, com diu Salrach, deu ser la causa de la conflictivitat social creixent que es deixa veure en les actes de judicis.⁽⁸⁷⁾

La societat del segle XI deixa de confiar en l'aparell de justícia i molts litigis es resolen de forma extrajudicial, bé per acords entre les parts o bé per actes de força. Com diu Salrach, la justícia del segle XI és una justícia de classe, que serveix als interessos de dominació d'un dels grups socials, el qual varia la seva mentalitat i basa la seva posició en noves relacions de poder i explotació. L'exercici de la justícia es converteix, en el marc del domini senyorial, en una més de les formes d'explotació de la renda, d'ingressar en definitiva.⁽⁸⁸⁾ És ja en el segle XII, amb el que es pot anomenar segona crisi feudal, que molts senyors intenten estrènyer més els pagesos i augmentar els seus ingressos i molts agents senyorials que, desitjosos d'accedir a l'estatus nobiliari, s'enfronten als seus senyors i creen senyories dintre de les senyories, essent els pagesos, en definitiva, els que pateixen aquesta lluita amb el seu esforç. I quins són els elements amb els quals compta la pagesia per a protegir-se de la violència? serien, bàsicament, tres: la pròpia comunitat pobletana, el moviment de la Pau i Treva de Déu, és a dir, el paper jugat per l'Església, i l'autoritat comtal.

A pesar de tot, Església i autoritat comtal, encara que conservadors en certa manera, no deixen d'involucrar-se en el sistema feudal. En aquest sentit però, podem dir que el paper de les canòniques regulars difereix del tradicional de la resta d'institucions monàstiques i de la pròpia Església.

En definitiva però, i a pesar dels possibles intents de resistència, la pagesia no podia enfrontar-se a professionals de la guerra i a la pressió del règim senyorial.

La violència formava part, sobretot en el segle XII, del comportament habitual de la noblesa i es manifestava a través de les exaccions de tot tipus que s'exercien sobre els pagesos.

De fet, la persistència de la rapinya i la violència és un element fonamental de les relacions socials de l'època analitzada. A diferència del segle XI en què les violències ho eren per expressió de canvi del sistema, les del segle XII semblen basar-se en el pillatge i el bandidatge per tal d'eleva el volum de sostracció del treball pagès.

Dit d'altra manera, la situació de violència es normalitza, tot institucionalitzant-se les exaccions, primer en forma d'extracció regular dels recursos de la pagesia (*toltas, questas*, etc.), per més tard imposar-se els mals usos.⁽⁸⁹⁾

El que promou la noblesa és substituir la violència, els actes de rapinya, per noves càrregues i enquadrar-les en un nou marc jurídic i legal. Tot això per tal de veure augmentar els seus ingressos.

Per la seva banda, la pagesia intentarà resistir a aquestes formes d'extracció econòmica (pillatges, taxes arbitràries). Com assegura Salrach, *al final de l'evolució feudalitzant de la societat, la violència senyorial va acabar per*

87. SALRACH, Josep M.- *Agressions...*, pàgs. 12-16.

88. *Ídem...*, pàgs. 16-17.

89. BONNASSIE, Pierre.- *Las comunidades...*, pàg. 258.

entrar en el dret i la resistència pagesa fou reclosa en la il·legalitat.⁽⁹⁰⁾ El punt d'inflexió és l'any 1202, amb les Corts de Cervera, quan s'aprova una constitució que legalitza els maltractaments, primer pas i definitiu vers la servitud de la pagesia.⁽⁹¹⁾

Com a punt i final de la nostra anàlisi, passem a parlar del propi sistema judicial. Partint de la hipòtesi, ja assenyalada anteriorment, que la fallida del sistema judicial en el procés de feudalització és un dels elements que mostren el canvi sofert en les estructures polítiques i socials, ens hem de preguntar com es presenten els litigis i quina és la seva forma de resolució en la nova estructuració feudal. En definitiva, com és un procés judicial, quines són les institucions que el mantenen i, fins a quin punt són diferents els processos que conservem en la nostra mostra documental de les actes de judicis públics pre-feudals.

En el marc estricte del sistema judicial, és evident que no deixa d'existir un àmbit judicial local, exercit pels senyors sobre les persones de la seva jurisdicció, del qual no sembla quedar rastre en la documentació.⁽⁹²⁾

Els documents que hem analitzat, i en general els de qualsevol domini, senyorial o eclesiàstic, ens mostren els processos en els quals prengueren part les capes altes de la societat. Tan sols, com hem vist, podem intuir quina és la posició de la pagesia en el marc dels processos de conflictivitat senyorial, quines són les conseqüències de la lluita que s'estableix sobre el producte del seu treball, de la seva vida diària.

La majoria de documents conservats en el nostre recull són, ja ho hem comentat, *definitiones*. Aquest tipus documental ens diu poques coses sobre el procés judicial atès que acostuma a ser el punt i final d'aquest, com un element a part del propi procés. Tanmateix, alguna d'aquestes *definitiones* sí que conserva algun indici que ens mostra que els processos judicials no es desenvolupen davant l'autoritat pública o algun representant d'aquesta.⁽⁹³⁾

Altres documents conservats són acords, concòrdies, o bé actes de tribunals arbitrals que decideixen sobre un litigi plantejat entre dues parts. D'aquests pocs tipus documentals conservats extraurem la majoria de dades que confirmaran la hipòtesi que, efectivament, la fallida del sistema judicial prefeudal comporta, des de mitjan del segle XI i durant tot el segle XII, la substitució dels antics mecanismes de resolució de conflictes per uns de nous, basats en les noves formes d'estructuració social i política, és a dir, el feudalisme.

90. SALRACH, Josep M.- *Agressions...*, pàg. 28.

91. Confronteu especialment amb FREEDMAN, Paul H.- *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)*. Barcelona, Edicions 62, 1988, per tal de veure el procés de servitud de la pagesia catalana, i el paper del dret i els juristes en aquest procés. Més recent i del mateix autor, FREEDMAN, Paul H.- *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya Medieval*. Vic, Eumo Editorial, 1993.

92. Els senyors territorials i els seus agents es beneficiaven de l'administració de justícia, com un més dels elements fiscals de la senyoria. Confronteu, per exemple, a SHIDELER, John C.- *Els Montcada...*, pàg. 171, i especialment pel que fa a l'administració fiscal de la senyoria vegeu pàgs. 167-174.

93. Per exemple BC, *Arxiu*, perg. núm. 9744 (1110 juliol 19).

Per tant, el fet que no existeixi un tribunal públic amb jurisdicció per a resoldre conflictes no vol dir que els mecanismes reguladors d'aquests conflictes no existeixin. La solució dels conflictes passa per la negociació entre les parts i, si és necessari, amb l'ajuda d'un tercer o tercers, que és el tribunal arbitral o consell d'amics, amb la força suficient com per fer arribar a les dues parts a una solució pactada. Així, les *definitiones* ens mostren un compromís per la qual cosa la part *perdedora*, que ha de renunciar al bé que reclama i que creu propi, rep una compensació, normalment monetària, de la part *guanyadora*.⁽⁹⁴⁾ Sembla clar que l'existència d'aquests mecanismes reguladors dels conflictes són necessaris pel control de la jerarquia social, per a la conformació dels diferents grups en la nova estructura feudal, tot creant els lligams entre les diferents famílies, els antagonismes de classe, etc.⁽⁹⁵⁾

També sembla que moltes vegades la *definitio* pren gairebé la forma d'una donació i confirmació atès que no es veu la compensació. Això pot ser perquè hi ha alguna cosa més com a rerefons del litigi i el definidor renuncia, per consell o per la pròpia negociació, a aquesta compensació. Pot ser que la canònica no vulgui compensar, creient que el definidor no té cap dret, i es troba amb la força suficient com per a poder recuperar el bé sense donar res com a contrapartida i el definidor així sembla acceptar-ho.

El més plausible però, és que la canònica negociés, en els casos de successions hereditàries, per tal que els familiars de donadors de béns renunciïn, tot donant o confirmant les donacions fetes pels seus antecessors.⁽⁹⁶⁾

En definitiva, aquest grup de *definitiones* restarà fora de l'anàlisi del procés judicial, del mecanisme de regulació de conflictes, en el sentit que no creiem que aquests casos siguin el punt i final d'un procés. Això sí, són el

94. Així succeeix en la majoria de *definitiones* que analitzem.

95. Confronteu amb el que es diu a GEARY, Patrick.- "Vivre en conflit dans une France sans état: Typologie des mécanismes de règlement des conflits (1050-1200)", *Annales, Économies, Sociétés, Civilisations*, 41e année, núm. 5, 1986. Pàgs. 1107-1133. En aquest article l'autor, a part d'esbossar les línies metodològiques de les principals obres de la historiografia recent sobre els conflictes i les institucions judicials a l'època medieval, proposa un acostament de la labor dels medievalistes a un esquema diferent, el de l'antropologia jurídica. Per a Geary, les diferents anàlisis efectuades pels antropòlegs sobre les tensions socials en diferents societats primitives poden ajudar als medievalistes a crear nous models estructurals i conceptuals a través dels quals es pot comprendre l'Europa medieval. El seu estudi, diu Geary, extret de l'exemple d'un conflicte del finals del segle XI entre els monjos de Sant Víctor de Marsella i un grup de nobles de la regió de Chorges per la possessió del dret d'*sponsalium*, intenta suggerir un primer model per a la comprensió dels conflictes medievals.

Geary reprèn les idees d'altres autors, especialment Cheyette, per qui no es pot explicar el desenvolupament de les institucions judicials sense tenir present què va passar entre les estructures socials que van donar força a l'arbitratge i les actituds que aquestes estructures van incorporar. (Cf. CHEYETTE, F.- "Suum Cuique Tribuere", *French Historical Studies*, Vol. 6, 1970, pàgs. 287-299).

96. És el que veiem en els documents BC, *Arxiu*, Ms 729, Pasqual, Vol III, fol. 221 (*donamus, confirmamus et definimus*), BC, *Arxiu*, perg. núm. 5484 (*donamus et definimus*), BC, *Arxiu*, perg. núm. 10037 (*donamus, evacuamus et definimus*), BC, *Arxiu*, perg. núm. 10040 (*donamus et definimus*), BC, *Arxiu*, perg. núm. 9737 (*hanc scriptura donationis, evacuationis atque definitionis*).

punt i final d'un possible conflicte entre la canònica i les persones que reclamen com a pròpies les deixes efectuades a aquesta. Pot ser que la canònica preparés d'alguna manera aquest tipus de documents per tal de confirmar les seves possessions?

Altres vegades sí que sembla la *definitio* el punt i final d'un llarg procés conflictiu en la qual el definidor es considera no tan sols com a tal, sinó també com a pacificador.⁽⁹⁷⁾ Potser en molts casos la canònica es conforma a posar punt i final a un plet que dura massa temps. En un altre cas, sí que sembla que la *definitio* és forçada per al definidor, atès que el document ens diu que es tracta d'una *iudiciallem definitionem*.⁽⁹⁸⁾ Potser és l'únic cas de la documentació en el qual ens trobem davant d'un judici en la seva forma encara que, segurament, no en el seu fons atès que no és una acta judicial, sinó arbitral.

Els termes *definitio*, *evacuatio* i *garpitio* vénen a ser sinònims del sentit de renúncia a un bé o cessió d'aquest bé. En els documents trobem que en aquest sentit s'acompanya també, moltes vegades, el d'entrega del bé (*deliberatio, traditio*), i el de confirmació de la renúncia del bé (*confirmatio*).⁽⁹⁹⁾

Però passem a l'anàlisi dels mecanismes de solució de conflictes, als processos que veiem que es porten a terme en el marc del domini de Vilabertran. Es pot deduir, a través de la documentació analitzada, la mecànica dels plets i quin tipus de solució es donava als conflictes?

Per Salrach, en el seu estudi dels conflictes del cartulari de Sant Cugat del Vallès, en la majoria dels casos la iniciativa de l'acusació la pren l'abat.⁽¹⁰⁰⁾ Això sembla desprendre's també en llegir el recull documental de Vilabertran. I sembla lògic que hagi de ser així atès que és la canònica la que vol recuperar una possessió que és cobejada per altres.

Alguns documents, els convenis i acords especialment, comencen el seu redactat amb un preàmbul en el qual s'informa que, normalment, ens trobem

97. Així és en alguns casos. Sembla que quan els definidors reconeixen haver actuat fraudulentament i han establert un plet amb la canònica, en el moment de renunciar al bé en litigi s'anomenen pacificadors, és a dir, els que posen pau, quan han estat ells els que han provocat el conflicte. És el cas, per exemple, de Pere Arnost i la seva esposa Ermengarda que reconeixen haver rebut diners amb engany d'un alou que és de la canònica. Per això expressen: *Garpimus et difinimus et evacuamus et pacificamus ab integro ad Sancte Marie Villebertrandi et universis clericis eodem loco servientes* (BC, *Arxiu*, perg. núm. 5493. 1074 juny 20). Altres exemples del que diem són els documents BC, *Arxiu*, perg. núms. 9857 i 9863.

98. BC, *Arxiu*, perg. núm. 9032. Arnau Gaufred de Llers va requisar per batllia un alou que mai no havia fet cap servei als Llers i que Bernat Oliva havia donat a Vilabertran. L'abat va presentar moltes queixes i amonestacions contra Arnau Gaufred de Llers per tal que aquest retornés de bona gana el bé i no fes més violències injustes en el bé que havia invadit. Arnau Gaufred es va resistir fortament segons diu el document, al·legant que el seu pare i el seu germà hi tenien batllies i que mai no les entregaria, ni que l'abat ho demostrés judicialment i racionalment.

99. El sentit d'entrega, *deliberatio*, el trobem per exemple en els documents BC, *Arxiu*, perg. núm. 9857, 9863, 9897, 9737, 5551, 9013, Ms 729 fol. 232v. Menys corrent és la forma *trado* que apareix també en el document BC, *Arxiu*, perg. núm. 9013.

El sentit de *confirmatio* el trobem en el document BC, *Arxiu*, perg. núm. Ms 729 fol. 221.

100. SALRACH, Josep M.- *Multa placita...* pàgs. 40-47.

davant un conflicte que dura força temps.⁽¹⁰¹⁾ Altres documents ens diuen que per raó del salvament de l'ànima i remei dels pecats cedeixen la possessió a la canònica.⁽¹⁰²⁾

Arribat el moment, les diferents parts en conflicte aporten els seus arguments i proves documentals –testimonis–.⁽¹⁰³⁾ Les proves són presentades tal com podia succeir en un acte judicial públic, i normalment seran les actes de donació presentades per la canònica que demostren que el bé reclamat per la part contrària li pertany.⁽¹⁰⁴⁾ Però, no sempre veurem que això és d'aquesta manera.

Quant a les sentències i la seva possible execució, punt i final d'un procés, desapareixen amb el declivi de l'autoritat comtal i són substituïdes, com hem emfasitzat, per *definitiones* i *evacuationes*.

En la nostra documentació trobem alguns exemples d'aquest tipus de procés. En el primer conveni o acord que trobem en la documentació, l'any

101. Alguns exemples del que diem: BC, *Arxiu*, perg. núm. 10074, *Sit notum cunctis quod ego Guillelmus, abbas gratia Dei ecclesie Villebertrandi, cum omni conventu fratrum nostrorum, venimus ad finem et concordiam cum Icardo de Ficulneis post multas altercationes quas iniucem habueramus de molendino de Beram.*

BC, *Arxiu*, perg. núm. 5507, *Ad cunctorum perveniat noticiam quod multe contentiones fuerunt inter abbates ecclesie Villebertrandi et Bernardum de Sancto Felice super quodam manso et aliis honoribus quos eis iniuste auferre presuinebat.*

BC, *Arxiu*, perg. núm. 5561, *Sit notum cunctis quem contencio molta fuit inter Petro, ecclesie Villebertrandi abbatis, et Johanem de Riera et Petrum, filium ei.*

BC, *Arxiu*, perg. núm. 9005, *Post multas et Dei agitatas questiones inter ecclesiam Sancte Marie Villebertrandi et Bernardum de Sancto Felice, in presentia dompni Raimundi, episcopi Gerundensis, et Arnalli, prioris Letonesis, et Guillelmi de Monte-rubeo, et aliorum nobilium virorum, hanc finem (...) est causa.*

BC, *Arxiu*, perg. núm. 9032, *Notum sit cunctis, presentibus atque futuris, qualiter Arnallus Gaucefredi de Lercio habuit maximum placitum et gravissimam contentionem cum abbate Villebertrandi et clericis eiusdem ecclesie.*

BC, *Arxiu*, perg. núm. 9033, *Sit notum cunctis, presentibus atque futuris, quia abbas Villebertrandi et clerici eiusdem ecclesie habuerunt ductissimam altercationem et longam litationem cum Bernardo de Lercio pro quibusdam pascuis et pratis que sunt alodium iamdicte ecclesie.*

BC, *Arxiu*, perg. núm. 9625, *Sit notum cunctis, presentibus atque futuris, quem ego Bec de Argent, cum consensu matris mee Ioberte et uxoris mee Raimunde, post multas contentiones quas habui cum ecclesie Villebertrandi de medietate decimarum de Chachavadis.*

BC, *Arxiu*, perg. núm. 9679, *Notum esse volumus cunctis hominibus, tam presentibus quam futuris, altercationem quam Petrus, prelatus, et clerici Sancte Marie Villebertrandi habueret cum Guillelmo Guillelmi de Villatimini.*

102. Algun exemple d'això són els documents BC, *Arxiu*, perg. núms. 9625, 9698, 9737, 9772 i 9924.

103. Confronteu amb l'exemple que exposem al final d'aquestes pàgines, la causa entre Guillem Guillem i Santa Maria de Vilabertran.

104. Per exemple, BC, *Arxiu*, perg. núm. 5505 (*Auditus iamdictas scripturas ego, predictus Guillelmus, recognovi quod iamdicta alodia directum debere esse predice Sancte Marie*). En un altre document, BC, *Arxiu*, perg. núm. 5561, que era el conflicte establert pel pagament de cens que havien de satisfer Joan de Riera i el seu fill a la canònica, l'abat havia de provar que, efectivament, els primers pagaven des de feia ja molt temps alberga, una *emina* de fruit i una d'ordi per braçatge, i una *emina quande* per cens, i sembla que no va poder fer-ho...

1084, Adalbert Gaucbert, la seva esposa i els seus fills defineixen a la canònica l'alou que Pere Bernat havia cedit a aquesta en el seu testament. Adalbert Gaucbert, però, reclamava que aquest alou era seu per donació que Guillem Bernat, comte, havia fet al seu pare Gaucbert Seniofred, el qual, al seu torn, l'havia cedit a Bernat Seniol, pare de Pere Bernat, que el tindria per la seva vida i la dels seus fills tornant, a la seva mort, a Gaucbert Seniofred. Escoltat el consell del *jutge* Aremundo i de molts altres que acceptés la compensació oferta per la canònica, Adalbert Gaucbert defineix a aquesta l'alou que reclamava.⁽¹⁰⁵⁾

Aquest document ens obre el camí per entendre el que és i com funciona el sistema de justícia medieval. La solució al conflicte és consensuada, atès que segons l'escrit és el propi Adalbert Gaucbert, després de sentir els consells del tribunal presidit pel jutge Aremund, qui accedeix a retornar a la canònica el bé que posseïa injustament.

La diferència amb un acte davant tribunal públic és que en aquest ens trobaríem davant la formulació d'una sentència en ferm que s'ha d'acceptar, en la qual hi ha una part guanyadora i una altra perdedora, solució a la qual s'ha arribat a través de l'aplicació d'unes poques regles de dret per part dels professionals de la justícia que, en el nostre cas, i en l'època que ens ocupa, creiem certament en desús per a les noves formes socials i polítiques. Per contra, el compromís a través de l'arbitratge serveix, en certa manera, per reconciliar les parts o, almenys, no sentir-se ambdues com a perdedores. Quan el litigi és, en paraules de Salrach, de poder a poder, les parts acorden comparèixer davant una assemblea d'amics o bé d'homes de reconegut prestigi que els ajudaran a arribar a un compromís o bé arbitraran en les seves diferències amb un laudament.⁽¹⁰⁶⁾

Però sovint, és difícil d'arribar a un compromís. La documentació és plena d'exemples que ens mostren que moltes vegades, i després d'una relació conflictiva llarga i tensa, el desgast pot portar a aquest compromís.⁽¹⁰⁷⁾ Compromís que altres vegades no sembla complir-se atès que veiem com béns que restaven en litigi en un moment donat i que s'havia

105. BC, *Arxiu*, perg. núm. 9863, *Et hoc non potuimus reperire ullo modo verum esse hec namque ratio audita Aremundo, iudice, et a multis aliis (...) consilium michi predicto Adalberto et predicto Petro, prelato, et clericis predictae ecclesie, ut acciperem ab illis mulam unam valentem centum solidos monete Bisuldini, et definiremus illis predictum alodium sicuti et facimus*. Cal destacar que el jutge Aremund potser no és tal en el sentit jurídic del terme i simplement es tracta de la persona que presideix el tribunal arbitral que dicta la resolució a la qual arriba el tribunal, o bé signa en l'arbitri. Altres exemples en els quals apareix la figura d'un jutge són els documents Bc, *Arxiu*, perg. núms. 5505 i 9824.

106. SALRACH, Josep M.- *Multa placita...*, pàg. 41.

107. Exemples no en falten: BC, *Arxiu*, perg. núm. 9033, Ms 729, fol. 280v. També BC, *Arxiu*, perg. núm. 5505, en el qual es diu que després de molts conflictes entre Bernat de Sant Feliu i la canònica, Bernat, escoltat el consell d'homes bons, restitueix a la canònica la part del molí que Arnall Pere li havia llegat en el seu testament. Però, es reserva com a usufructuari de la dita part de molí a canvi de pagar un cens a la canònica. Per la seva banda, l'abat, amb el consell de tots els canonges, retira totes les accions i queixes que havia presentat.

arribat a una solució tornen a aparèixer en la documentació com a element de disputa.⁽¹⁰⁸⁾

En un mateix pla podem situar alguns acords, concòrdies i arbitratges. En aquests però, no hi ha una decisió o arbitri per la qual una part renuncia a un bé a canvi d'un pagament per part de la canònica, sinó un acord mutu situat en un pla d'igualtat o bé de relació de vassallatge per la utilització, per exemple, d'algun recurs.⁽¹⁰⁹⁾ Tenim alguns altres exemples d'aquest tipus documental en la nostra mostra.⁽¹¹⁰⁾

Altres documents són *convenientias* o bé homenatges que es fan a l'abat de Vilabertran: l'any 1130 Ramon Berenguer de Figueres fa homenatge a l'abat de Vilabertran pel molí de Berà, amb la promesa que si hi tenen alguna discrepància, l'esmentat Ramon Berenguer no demanarà *placitum sive auxilium* del senyor de Llers.⁽¹¹¹⁾ No és això, d'alguna manera, el punt i final d'un llarg contenciós que la canònica mantingué amb els Llers sobre aquest molí? Veiem com la canònica es cobreix intentant que no es reproduïxin els conflictes amb aquesta família. També Arnau de Vilademires fa homenatge a l'abat de Vilabertran, l'any 1161, per la batllia de la parròquia de Sant Mateu de Vilademires, per la qual cosa rebrà de la canònica un mas.⁽¹¹²⁾

Altres *definitiones* semblen servir per a finir qüestions que van més enllà del bé definit. És el cas de la que fa a la canònica un tal Joan de les cases que té a Vilabertran per donació de l'anterior abat. La *definitio* inclou totes les qüestions que hi havia pendents entre ambdós.⁽¹¹³⁾

Hem vist fins ara com són els plets que es presenten entre la canònica i la noblesa local i com es desenvolupen. Queda una qüestió força important per tal d'avaluar la importància social d'aquests afers. Qui participa en les actes arbitrals i convenis de Vilabertran? Qui són els *boni homines*,⁽¹¹⁴⁾ els *nobilibus viris*⁽¹¹⁵⁾ o els *amici*⁽¹¹⁶⁾ que donen el seu consell i que les parts semblen acceptar? Sembla clar que seran persones de confiança d'ambdues parts

108. És el cas del conflicte establert per la canònica amb Roland de Soler (Vegeu especialment BC, *Arxiu*, perg. núm. 9931 i altres), en el qual aquest darrer va impugnar una primera definició. També, els Llers no semblen fer massa cas de la resolució del conflicte per un mas sobre el que pretenien tenir-hi batllies (BC, *Arxiu*, perg. núm. 9032) atès que cins anys més tard tornem a veure com Bernat i Arnau de Llers tornen a definir el mateix bé a la canònica (BC, *Arxiu*, perg. núm. 8971). Un altre exemple, que comentem àmpliament més endavant, és el de Guillem Guillem de Vilatenim que pretén els delmes i primícies sobre Sant Joan de Vilatenim (BC, *Arxiu*, Ms 729, vol III, fol. 215, perg. núm. 9679, i d'altres).

109. Per exemple, BC, *Arxiu*, perg. núm. 10074, per tal de veure la utilització i el repartiment dels recursos del molí de Berà, entre la canònica i els Llers.

110. ADG, *Vilabertran*, perg. núm. 28b; BC, *Arxiu*, perg. nùms. 5482 i 5561.

111. ADG, *Vilabertran*, perg. núm. 28a.

112. BC, *Arxiu*, perg. núm. 10063.

113. BC, *Arxiu*, perg. núm. 5533.

114. Amb aquesta denominació veiem que apareixen els membres de tribunal en, per exemple, els documents BC, *Arxiu*, perg. nùms. 5507, 5482.

115. Vegeu documents BC, *Arxiu*, perg. núm. 9032 (*Congregatis multoriens plurimis nobilibus viris, clericis atque laicis*).

116. Vegeu, per exemple, BC, *Arxiu*, perg. núm. 9922.

o bé que la seva decisió serà acceptada *a priori* per ambdues parts sense cap tipus de problema.

El fet que siguin aquestes persones i no altres, no és un indicatiu dels vincles socials existents a la comarca?

Qui signa els documents? És molt difícil saber en moltes ocasions qui són els personatges que donen el seu testimoni en els actes que analitzem, però podem estar segurs d'una cosa, molts d'ells són els amics dels litigants, els homes de confiança o bé els propis vassalls d'aquests nobles feudals. Així sembla despendre's de la lectura d'algun document i per posar un exemple, el cas de Roland de Soler, petit noble local, que a més d'aparèixer en alguns documents pledejant davant la canònica, apareix com a testimoni en d'altres documents en el qual una de les parts resulta ser el senyor de Navata, de qui dependrien amb tota probabilitat els Soler.

Fins a mitjan del segle XI sembla clar que els conflictes es dirimien davant el tribunal comtal. Després, però, això es diversifica, segurament dependent dels béns i drets en disputa. Els tribunals podien ser de l'autoritat comtal, jutges professionals o bons homes. El que sembla clar és que a partir de 1058 el declivi de l'autoritat comtal és total, almenys en la documentació referida a Sant Cugat del Vallès.⁽¹¹⁷⁾

Per demostrar aquest fet, Salrach ha analitzat en la documentació de Sant Cugat del Vallès davant de quina instància apel·lava l'abat, o quin tipus de tribunal presidia el plet:⁽¹¹⁸⁾ el tribunal el composaven homes bons i nobles locals un 66,6% dels casos; autoritats religioses un 20,6%; un o diversos jutges un 9,5%. A més, davant l'autoritat comtal es presenta un cas, i davant el veguer de Barcelona un altre cas.

En la nostra documentació veiem que els percentatges són similars, potser augmentant una mica més els plets presentats davant autoritats eclesiàstiques, especialment del bisbe de Girona, a qui no ho oblidem la canònica deu obediència:

Davant d'autoritats religioses veiem que es dirimeixen cinc casos, que representarien un 33,3% del total.⁽¹¹⁹⁾ Davant homes bons i nobles locals es dirimeixen set casos (46,6%).⁽¹²⁰⁾ Hi ha dos plets (13,3%) que podríem dir que es tracta de tribunals mixtos, en els quals tanta importància té l'autoritat eclesiàstica present com els membres de la noblesa local que hi participen.⁽¹²¹⁾ Només en un cas sembla que l'afer es dirimiria sota la presidència d'un jutge (6,6%).⁽¹²²⁾

Com es resolen els conflictes? Sembla clar que el tribunal arbitral intentarà arribar a una solució pactada entre les parts. Si això no és possible dictarà un laudament que és, si fa o no fa, com una sentència encara que no en el

117. SALRACH, Josep M.- *Multa placita...*, pàg. 38 i ss.

118. *Ídem...*, pàgs 38-39.

119. BC, *Arxiu*, perg. núms. 9744, 9032, 9931 i 9005.

120. BC, *Arxiu*, perg. núms. 9033, 5507, 9824, 1074, 5482, 5561, i ADG, Vilabertran, perg. núm. 28b.

121. BC, *Arxiu*, perg. núm. 5486 i ADG, Vilabertran, perg. núm. 10.

122. BC, *Arxiu*, perg. núm. 9863.

sentit estrictament jurídic. Per als feudals aquesta era una manera de jutjar, diferent de la que s'observa en els judicis ordinaris.⁽¹²³⁾

Per finalitzar creiem que és interessant mostrar algun exemple de la nostra documentació referent a l'evolució d'un plet i la manera com s'arriba a la seva resolució.

Pocs són els exemples en els quals es pot seguir, fil per randa, l'evolució d'un conflicte. Com hem vist, la majoria de vegades tan sols disposem del document final del procés i és, amb aquests documents, que fem una valoració general de com devia funcionar el sistema judicial en la plana empordanesa al segle XII.

L'exemple que presentem ens ha de permetre situar tot el que hem exposat en un sol cas i, d'aquesta manera, poder resseguir el funcionament dels mecanismes reguladors dels conflictes.

Guillem Guillem defineix l'any 1089 a Santa Maria de Vilabertran els delmes i primícies de certs alous que es troben a la parròquia de Sant Joan de Vilatenim que eren de Bonadona, del seu marit Guillem de Rocabertí i de Bernat de Mont-roig i els seus hereus, després del litigi que hi hagué entre els clergues de Santa Maria de Vilabertran, d'una banda, i els clergues i parroquians de Sant Joan de Vilatenim, de l'altra, representats per l'esmentat Guillem Guillem.⁽¹²⁴⁾

En aquest document es pot observar el procés que portà a aquesta *definitio*, per la qual Guillem Guillem rebé de mans de l'abat de Vilabertran, com a contrapartida a la renúncia de les seves reivindicacions sobre els delmes i primícies esmentats, seixanta sous de diners.

Celebrat el judici a la porta de Santa Maria i intervenint Berenguer, bisbe de Girona, i Bernat Joan, sagristà, es va llegir el dot de Sant Joan de Vilatenim, aportat per Guillem, i les escriptures de Santa Maria de Vilabertran, aportades per l'abat Pere, a on constava la donació dels delmes i primícies. Ramon Guillem, vescomte de Rocabertí, pel qual Guillem tenia l'església de Vilatenim, va decidir, però, convocar un altre judici amb la finalitat que Guillem aportés les proves necessàries que demostrassin que els delmes havien estat donats a Sant Joan de Vilatenim.

En aquest segon judici, celebrat al bosc que havia estat dels difunts Guerau Raninir i Dagobert, l'abat Pere mostrà altres escriptures que provaven que feia més de cent vint anys que Bonadona havia donat els delmes per a la il·luminació i culte de Santa Maria de Vilabertran.⁽¹²⁵⁾ Per tant, Ramon Guillem, vescomte; Ramon, ardiaca de la seu i abat de Sant Feliu; Dalmau Bernat, Ponç Guillem i Ramon Gaubert, sentenciaren a favor de Santa Maria.

123. SALRACH, Josep M.- *Multa...*, pàgs. 44 i ss.

124. BC, Ms. 729, *Pasqual*, vol III, fol. 215. Aquest document és una còpia parcial de l'original, que resta perdut. Confronteu també amb el regest de MARQUÉS, Josep M.- *Esriptures...* núm. 161. Existeix encara una altra còpia del mateix document a ADG, *Notas per la justificació...* pàgs. 26-28.

125. Aquesta donació podria ser la que fan a Vilabertran l'any 975 Guidenella, dita Bonadona, i el seu fill Gaufred dels alous, amb delmes i primícies, que tenien al comtat de Peralada, als termes de Vilabertran i Vilatenim (BC, *Arxiu*, perg. núm. 4572). Si més no, és possible que fos l'escriptura presentada en el judici pel prelat Pere com a prova.

Però, en un tercer judici, celebrat per ordre del vescomte a Cabanes, en la casa de Dalmau Berenguer, on va comparèixer Guillem amb el jutge Ramon,⁽¹²⁶⁾ es va confirmar la sentència anterior encara que els àrbitres, Dalmau Berenguer, Dalmau Bernat, Ponç Guillem i Ramon Gaubert, fixen que Pere, en nom de Santa Maria, ha de pagar a Guillem seixanta sous de diners com a compensació per la renúncia dels drets sobre els esmentats delmes i primícies.

Però el procés no acaba aquí i, segurament, Guillem Guillem continuaria reivindicant els seus drets atès que l'any següent, 1090, trobem un altre document referent al mateix plet.⁽¹²⁷⁾ En aquest document se'ns informa que en el primer judici, celebrat a la porta de Santa Maria, Guillem Guillem va ser condemnat a pagar 70 sous per rendes endarrerides i que, celebrat un altre acte a l'indret de Perafita, presidit per Gaufred Seguer, Dalmau Ramon, Berenguer Ramon i altres nobles, els testimonis Guillem Esteve i Ramon Girbert declaren haver estat presents quan Guillem Guillem, a Cabanes, a la casa de Dalmau Berenguer, firmà l'evacuació i va prometre que la faria firmar al seu fill Berenguer, i que el prelat Pere de Santa Maria va donar al vescomte Ramon Guillem una bona mula que Santa Maria havia rebut de Berenguer, arxilevita de Girona.

Per tant, i després d'aquest testimoni, Guillem Guillem i el seu fill defineixen els esmentats delmes i primícies a favor de Vilabertran.

Què ens diu tot aquest procés sobre les noves formes d'aplicació de la justícia que s'observen a partir de la segona meitat del segle XI?

No veiem, sinó, la lluita pel poder, per la jurisdicció sobre les terres, entre el centre monàstic i els grans senyors feudals de la zona, els Rocabertí? No veiem, també, l'esclat d'una figura, Guillem Guillem, veritable classe intermitja que nodreix els seus recursos amb l'aprofitament de les terres que li han estat encomenades?

Qui és aquest personatge, i què representa la seva figura en l'engranatge del sistema feudal? Cerquem dades en la documentació. No hi trobem un gran nombre però si les suficients com per poder afirmar que ens trobem davant de la representació de les classes intermitges feudals, el veritable motor de la violència feudal i de la conflictivitat en el si de la societat.

126. La relació de Guillem Guillem amb el jutge Ramon sembla intensa atès que per altres documents sabem que aquest jutge comprà, juntament amb la seva esposa Ricsendis, a Guillem Guillem i els seus germans Gilabert i Ramon, un mas rònec situat a Rabós, el qual donen, entre d'altres propietats, a Santa Maria de Vilabertran l'any 1090 (BC, *Arxiu*, perg. núm. 9712, BC, *Arxiu*, perg. núm. 9734). També, en un document que analitzem més endavant, pel que Guillem Guillem defineix a Santa Maria de Vilabertran uns alous que foren d'Adebrand (BC, *Arxiu*, perg. núm. 5505) apareix el jutge Ramon signant l'acta d'evacuació.

127. BC, *Arxiu*, perg. núm. 9679. Per la datació, aquest pergami hauria de ser anterior en el temps que el que hem comentat però, creiem, això no és possible atès que en aquest s'observa l'aportació de testimonis que foren presents en el tercer judici celebrat a Cabanes, origen de la definició que havíem presentat. Hi ha un altre document regestat per Josep M. Marqués (Cf. MARQUÉS, Josep M.- *Escriptures...* núm. 177, pàg. 73) que, creiem, no és més que una còpia de l'original o bé, es tracta de l'original de l'any 1089 (BC, *Arxiu*, perg. núm. 9702).

Trobem Guillem Guillem per primera vegada l'any 1074 quan, juntament amb la seva esposa Engilsendis, dóna a Santa Maria de Vilabertran l'alou que tenen al comtat de Peralada, a la parròquia de Sant Joan de Vilatenim.⁽¹²⁸⁾ L'any següent i el 1077 el veiem aparèixer com a testimoni en les publicacions jurades dels testaments de Ramon Adalbert i d'Artau, respectivament.⁽¹²⁹⁾

Però el fet remarcable és que deu ésser home del vescomte de Rocabertí, Ramon Guillem, per qui, com ja sabem, té la parròquia de Sant Joan de Vilatenim. El veiem aparèixer com a testimoni en dues donacions que fa l'esmentat vescomte: la primera l'any 1085 quan Ramon Guillem dóna a l'església de Santa Maria que es contrueix a Vilabertran un alou que es troba prop del camí que porta a Vilatenim⁽¹³⁰⁾ i l'altre, l'any 1087, quan dóna a Santa Maria de Vilabertran l'alou que té al terme de Cabanes i a les parròquies de Sant Pere de Figueres i Sant Joan de Vilatenim.⁽¹³¹⁾

Les diferències amb la canònica han de ser nombroses atès que trobem a Guillem Guillem definint, l'any 1087, a Santa Maria de Vilabertran uns alous, situats a les parròquies de Sant Julià dels Torts i Sant Joan de Vilatenim, que havien estat d'Adebrand i que Guillem Guillem reconeix haver posseït injustament a la vista de les escriptures aportades pel prelat Pere de Santa Maria en el plet establert entre ambdós (*auditis iamdictas scripturas ego, predictus Guillelmus, recognovi quod iamdicta alodia directum deberem esse predictae Sancte Marie*). Guillem Guillem rep aquests alous de Pere a canvi de percebre anualment la tasca.⁽¹³²⁾

* * *

Creiem plenament demostrat el fet que els mecanismes de resolució de conflictes en l'època plenament feudal han evolucionat cap a formes de resolució suggerides, que busquen el consens entre les parts.

No es veuen en la nostra documentació, encara que sí que es deixa sentir la seva influència, cap de les formes del sistema judicial anterior al feudalisme. Els litigis, com hem vist, no es dirimeixen davant l'autoritat pública o els seus representants. Si bé en alguns casos les formes són semblants, el que sembla clar és el canvi produït en el fons, en les necessitats de la pròpia societat d'articular-se d'una manera diferent.

128. BC, *Arxiu*, perg. núm. 9899b.

129. BC, *Arxiu*, perg. núm. 9704 i BC, *Arxiu*, perg. núm. 9703.

130. ADG, *Notas per la justificació...*, pàgs. 17-18.

131. BC, *Arxiu*, perg. núm. 9869.

132. BC, *Arxiu*, perg. núm. 5505. En aquest document d'evacuació i definició s'inclou, escrit amb una tinta diferent, una clàusula per la qual Guillem Guillem rep els alous en litigi de mans del monestir a canvi de pagar anualment com a cens la tasca, retornant, a la mort del predit Guillem, els alous a la canònica de Vilabertran: *Notum sit cunctis, presentibus et futuris, quod predicta alodia accepit predictus Guillelmus, evacuator, per manum predicti Petri et eliis clericis, omnibus diebus vite sue per scripturam donationis a nobis confecta, in qua continetur census dari ipsam tascam fideliter unumquemque annum, qt post eius obitum revertissetur predicta alodia in iure et dominatione predictae ecclesie et suis clericis sine ullo re(...).*

Hem de seguir el que diu White que aquest fet respon a una elecció i no a una necessitat? En certa manera pot ser així, però ens situaríem més en la línia de Geary pel qual és la pròpia evolució de l'estructura social la que porta a aquestes formes noves de justícia.⁽¹³³⁾

Estem d'acord amb el que diu Alfonso en les conclusions de la seva anàlisi de la documentació del monestir d'Oña que l'abundància de resolucions arbitrals en el període estudiat (segles XII i XIII en el seu cas) qüestiona una opinió molt generalitzada que suposa que el desenvolupament de les institucions legals en el segles XII i XIII i l'elaboració d'una doctrina judicial, relegarien la utilització de mitjans informals de resolució de conflictes fora de la pràctica judicial.⁽¹³⁴⁾

Hem vist, tot comparant amb l'anàlisi de Salrach sobre el domini de Sant Cugat del Vallès, quin ha estat el ritme de conflictivitat que sembla, si més no i salvant les distàncies en importància dels cenobis, similar. Ha de succeir això també a la resta de Catalunya? creiem que sí, encara que resten molts estudis locals per fer. És evident que hi ha un primer moment, en la formació del monestir, que la majoria de documentació són donacions i adquisicions diverses, essent els conflictes difícils de veure. En un segon període, quan el monestir ja està assentat en el territori i el procés de feudalització està en marxa, els conflictes es desapareixen atenent a dos principis: a) rapinya feudal i b) defensa del patrimoni. En un tercer període sembla que el ritme de conflictivitat decau o s'estanca fins que, en la segona meitat del segle XII, amb una segona crisi de creixement del sistema feudal, torna a créixer el ritme de conflictivitat que, com diu Salrach, serà una conflictivitat més estesa (major nombre de conflictes) encara que de menor importància que en el primer esclat feudal del segle XI.

Un altre element a tenir present. Hi ha indicis en la documentació per poder parlar d'elements de conflictivitat social, de conflictes de tipus que podríem anomenar vertical? Com hem observat, aquests tipus de conflictes no es reflecteixen en la documentació i només, en alguns casos, podem trobar-hi indicis. En aquest sentit, la labor del medievalista és suggerir quines serien les formes d'aquest tipus de conflictivitat i quina seria la justícia exercida pel senyor feudal en el seu territori.

La diferència bàsica entre ambdós períodes, prefeudal i feudal, pel que respecta al sistema de justícia, no està en les formes que són, com hem dit, similars. Les institucions jurídiques ja no són les mateixes, no servirien les antigues amb la nova estructuració feudal. I el primer element, cabdal en aquest procés de canvi, és el defalliment de l'autoritat pública que no pot garantir l'exercici de la justícia. Això fa que la regulació de conflictes ha de respondre a la nova estructuració política, social i econòmica. I és en aquest context que hem d'entendre l'aparició de les assemblees de tipus arbitral per a la solució de litigis entre iguals, entre les capes altes de la societat. Una

133. WHITE, Stephen D.- "Pactum... Legem Vincit et Amor Judicium. The Settlement of disputes by compromises in Eleventh Century Western France", *American Journal of Legal History*, Vol 22, 1978, pàgs. 281-308.

134. ALFONSO, M. Isabel.- *Op.Cit.* ... pàgs. 233-234.

societat, la feudal, basada en les estretes relacions que es creen entre els grups i famílies. Una altra cosa és la justícia impartida pel senyor feudal en el territori que domina, el qual s'ha apropiat de les funcions de l'autoritat pública i exerceix la justícia com un element més de coacció econòmica sobre la massa camperola, per tal d'extreure la major renda possible.

I és en aquest procés d'extracció de la renda que xoquen els interessos del senyor feudal, dels petits nobles en la nostra zona, amb els de l'Església que lluitarà per tal de no perdre els seus drets sobre les terres i homes dels seus dominis, normalment dispersos i cobejats pels membres de la noblesa laica.

Creiem, en definitiva, que diversos són els punts que hem de retenir com a conclusions a la nostra anàlisi:

- La creació de la canònica respon a un context històric específic, i el seu funcionament respon a la nova estructuració emergent.

- La percepció en feu dels béns per part de la noblesa pot haver provocat després d'uns anys de bon funcionament del sistema l'aparició de friccions entre la canònica i la noblesa local, que intenta tenir com a propis aquests béns.

- L'esfondrament del sistema judicial és paral·lel a l'adveniment de les noves estructures feudals.

- Els conflictes horitzontals (monestir/nobles en el nostre cas) es resolen a través de corts de tipus arbitral i no pas en les assemblees judicials tradicionals.

- Hi ha un segon grau de justícia, no documentat normalment i aquest és el nostre cas, que seria la justícia *pública*, l'exercida pel senyor en el seu territori i que ha assumit després de la fallida de l'autoritat pública com a un element més d'extracció de la renda feudal.

- Els canvis en les institucions jurídiques ens mostren, en definitiva, els canvis operats en la societat (defalliment autoritat pública, nova relació senyors/camperols, aparició de grups intermedis, etc.)

- La violència no és, però i com es podria pensar, inherent al sistema feudal. Tot tipus de societat viu amb altibaixos, amb moments de major o menor conflictivitat, el reflex de la qual és aquesta violència. Els camperols, principals receptors dels actes violents, han d'haver actuat per tal de refrenar la rapinya feudal encara que la documentació no ens mostra més que indicis.

- Podem considerar els conflictes com una exemplificació de les disfuncions del sistema feudal? En certa manera sí, atès que l'estructura no deixa d'emmotllar-se, l'equilibri de forces socials és precari, i el que observem és una evolució en els mètodes de gestió econòmica, en les pròpies relacions socials.

- És, per tant, una època de compromís: la imperfecció del sistema, com diu Salrach, porta als monestirs a presentar nombrosos plets per tal de preservar els seus drets dominicals i jurisdiccional.⁽¹³⁵⁾

Específicament sobre el sistema de justícia feudal podem concloure el següent:

- Els documents ens mostraran el sistema de resolució de conflictes entre les capes altes de la societat.

135. SALRACH, Josep M.- *Formació...*, pàg. 163.

- No hi ha tribunals amb jurisdiccions definides.
- La pressió de les persones o grups propers als litigants porten a aquests a acceptar una decisió arbitral.
- Per tant, la resolució dels conflictes arriba pel compromís entre les parts.
- El sistema arbitral no pretén impartir justícia, sinó arribar a un acord satisfactori entre ambdues parts. Aquest és un dels grans canvis respecte de l'època prefeudal.
- En no existir una autoritat pública que garanteixi l'exercici de la justícia sembla que ens hem de trobar en un període anàrquic, jurídicament parlant. Però això no és així atès que la nova estructuració social, política i econòmica crea els seus propis mecanismes de regulació i solució de conflictes, vàlids com qualsevol altre.
- En definitiva, el conflicte, com diu Geary, resta més lligat a les estructures socials i culturals que no pas a la tradició jurídica. Ningú no escapa de les repercussions d'un conflicte, el qual crea vincles socials entre membres de diferents grups socials.
- Els conflictes i les seves formes de resolució són reflex d'un canvi en les relacions socials.

En definitiva creiem haver mostrat que, efectivament, els litigis i la forma de resolució de conflictes han sofert uns canvis importants amb l'adveniment del feudalisme. Pel manteniment de l'estructura feudal, els plets són necessaris com a forma de control d'aquesta.

Potser l'Església, la canònica de Santa Maria de Vilabertran en el nostre cas, està mal armada per combatre amb professionals de la guerra i per això la presentació de plets, la compra de sentències, etc., és una manera de garantir la seva pròpia evolució i existència. Evidentment, les *definitiones* suposen una despesa considerable per a la canònica, però garanteixen la disposició dels seus propis béns.

El comportament dels nobles, com hem vist, i el mateix mecanisme dels plets, no és indicatiu d'una profunda transformació de la societat?